

ISSN 2959-8540 (print)

**ҚОРҚЫТ АТА АТЫНДАҒЫ ҚЫЗЫЛОРДА
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ**

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ
сериясы

2023, №4 (4)

2023 жылдан бастап шығады
Выходит с 2023 года
Founded in 2023

Жылына төрт рет шығады
Выходит четыре раза в год
Published four times a year

Қызылорда/Кызылорда/Kyzylorda
2023

Редакциялық алқа

- Шильманова А.М. - ғылыми редактор, экономика ғылымдарының кандидаты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы
- Силка Д.Н. - экономика ғылымдарының докторы, доцент, Ресей Федерациясы Президенті жанындағы Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік қызмет академиясы, Ресей Федерациясы
- Шалболова Ү.Ж. - экономика ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы
- Бахтизин А.Р. - экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі, Ресей Ғылым академиясының Орталық экономикалық-математикалық институты, Ресей Федерациясы
- Каримов Н.Г. - экономика ғылымдарының докторы, профессор, Ташкент мемлекеттік экономика университетінің жанындағы педагог кадрларды қайта даярлау және біліктілігін арттыру салалық орталығы, Өзбекстан Республикасы
- Абдимомынова А.Ш. - экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан Республикасы
- Товма Н.С. - экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы.

Редакционная коллегия

- Шильманова А.М. - научный редактор, кандидат экономических наук, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Республика Казахстан
- Силка Д.Н. - доктор экономических наук, доцент, Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Российская Федерация
- Шалболова У.Ж. - доктор экономических наук, профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Республика Казахстан
- Бахтизин А.Р. - доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Российской академии наук, Центральный экономико-математический институт Российской академии наук, Российская Федерация
- Каримов Н.Г. - доктор экономических наук, профессор, Отраслевой центр переподготовки и повышения квалификации ППС при Ташкентском государственном экономическом университете, Республика Узбекистан
- Абдимомынова А.Ш. - кандидат экономических наук, доцент, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Республика Казахстан
- Товма Н.С. - кандидат экономических наук, доцент, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Республика Казахстан.

Editorial board

Shilmanova A.M.	- Scientific Editor, Candidate of Economic Sciences, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan
Silka D.N.	- Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Russian Academy of National Economy and State Service under the President of the Russian Federation, Russian Federation
Shalbolova U.Zh.	- Doctor of Economic Sciences, Professor, L.N. Gumileva Eurasian National University, Republic of Kazakhstan
Bakhtizin Albert
Raufovich	- Doctor of Economic Sciences, Professor, Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Central Economic and Mathematical Institute of the Russian Academy of Sciences, Russian Federation
Karimov N.G.	- Doctor of Economic Sciences, Professor, Branchcenter for retraining and advanced training of teaching staff at the Tashkent State Economic University, Tashkent, Republic of Uzbekistan
Abdimomynova A.Sh.	- Candidate of economic sciences, associate professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Republic of Kazakhstan
Tovma N.S.	- Candidate of economic sciences, associate professor, al-Farabi Kazakh National University, Republic of Kazakhstan.

Баспа атауы – «Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті»

Баспа адресі – индекс 120014, Әйтеке би, 29А, Қызылорда қ., Қазақстан Республикасы

Наименование издателя – «Қызылординский университет имени Коркыт Ата»

Адрес издателя – индекс 120014, ул Айтеке би, 29А, г.Кызылорда, Республика Казахстан

Name of the publisher – «Kyzylorda university named after Korkyt Ata»

The publisher's address is an index 120014, Aiteke bi street, 29A, Kyzylorda, Republic of Kazakhstan

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ДАМУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ

Дузельбаева Г.Б., экономика ғылымының кандидаты
gulshat_korkyt@mail.ru <https://orcid.org/0000-0001-6691-2852>

Оспанова Г.А., статистика магистрі
gulpat73@mail.ru

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Андатпа. Мақалада ауыл шаруашылығы саласын инвестициялық қамтамасыз етудің мәселелері қарастырылады. Ауыл шаруашылығы еліміздің экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз ететіні белгілі. Салаға тартылған ресурстар экономикалық категория ретінде макро және микро деңгейдегі маңызды функцияларды орындайды. Табиғи ресурстарды сақтау мен оларды пайдалану тиімділігін арттыруға, сондай-ақ өндіріс үдерісінің әрбір кезеңдерінде шығындарды азайтуға бағытталған инвестициясыз ауыл шаруашылығын дамыту мүмкін емес.

Бүгінде ауыл шаруашылығы саласына инвестиция тарту мәселесі толықтай шешімін таппай келеді. Оның өзіндік себептері де бар. Атап айтатын болсақ, қаржы ресурстарының жеткіліксіздігі, саланың инвестиция тартымдылығының төмен болуы, инфрақұрылымның жақсы деңгейде қалыптаспауы, білікті кадрлардың жетіспеушілігі. Құйылған инвестициялар осы салада кәсіпкерлік қызметпен айналысатын ұйымдар мен кәсіпорындардың табысты жұмыс жасауы мен тұрақтылығының негізі болып табылады.

Зерттеу жұмысында Қазақстан Республикасы Ұлттық статистика бюросының мәліметтері, елімізде инвестициялық ресурстарды мақсатты жұмсауда, сондай-ақ ауыл шаруашылығы саласын дамытуда арнайы дайындалған бағдарламалар қолданылды.

Тірек сөздер: техника-технологиялық, инвестиция, индустриялық-инновациялық, аграрлы сектор, негізгі капитал, ғылыми-техникалық әлеует.

Кіріспе. Әлемнің көптеген елдерінде экономиканың маңызды саласы-ауыл шаруашылығы саласы болып табылады. Ауыл шаруашылығы – бұл негізгі сала. Ол кірісі мен инвестициялық тартымдылығы жағынан төмен сала, бірақ ел экономикасының өсуі оның дамуына тікелей байланысты.

Қазақстан экономикасындағы жетекші орындардың бірі ауыл шаруашылығы саласына тиесілі. Ауыл шаруашылығының тұрақты жұмыс жасауы көбінесе елдің экономикалық және саяси жағдайын анықтайды. Ауыл шаруашылығы азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, жұмыс орындарын құру, экономикалық тұрақтылық пен ұлттық экономиканың тұрақтылығын арттыруда маңызды рөл атқарады. Ауыл шаруашылығының арқасында халықтың тыныс-тіршілігін қамтамасыз ету үшін қажетті азық-түліктің көп бөлігі өндіріледі.

Зерттеу материалдары мен әдістері. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауында ауыл шаруашылығы саласының маңызы мен оның әлеуетінің зор екендігін және ауыл шаруашылығында өңдеуші салаға баса назар аударып, соңғы үш жылда агроөнеркәсіптегі өңделген өнім үлесін 70 пайызға жеткізу қажеттілігін атап өтті[1]. Бұл ретте ауыл шаруашылығы саласында әлі де жоғары мемлекеттік және шағын кәсіпкерлер деңгейінде шешуді талап ететін бірқатар проблемалар бар екені анық. Сондықтан қалыптасқан мәселелерді жүйелі түрде зерттеп, жан-жақты шешу қажет деп есептейміз.

Егер де мемлекет тұрақты, әрі күшті экономикаға мүдделі болса, онда заңнамалық тұрғыдан да, атқарушы деңгейлерде де қолайлы инвестициялық жағдай жасауға ықпалын тигізуі қажет деп есептейміз. Осыған орай саланы дамытуда инвестициялық ресурстарды қабылданған бағдарламаларға сәйкес кезең-кезеңімен, әрі тиімді түрде жүзеге асыру кезек күттірмейтін мәселелердің бірі.

Ауыл шаруашылығы саласының негізгі проблемалары мыналар болып табылады:

- инвестицияның жеткіліксіздігі;
- ауыл шаруашылығы саласын техникалық-технологиялық жаңарту мен жаңғыртудың төмен қарқынды процесі, әсіресе, ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің едәуір бөлігінде;
- агроөнеркәсіптік өндіріс саласындағы инфрақұрылымдық база мен логистиканың дамымауы;
- баға саясаты;
- елді мекендерді әлеуметтік-экономикалық дамыту барысы;
- ауыл шаруашылығы саласында сандық технологияны қалыптастыру.

Аграрлық сектор экономиканың маңызыды салаларының бірі екенін атап өтілді және оның даму дәрежесіне елдің азық-түлік қауіпсіздігінің деңгейі ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің қоғамдық-саяси тұрақтылығы да байланысты. Соңғы уақытта ауыл шаруашылығындағы көптеген бағыттар бойынша оң өзгерістерді байқауға болады. Осы мақсатта елімізде агроөнеркәсіптік кешенін тұрақты дамытудың 2021–2030 жылдарға арналған бағдарламасы жұмыс жасайды. Оның негізгі мақсаты салаларда өнімділікті, ауыл шаруашылығы өнімдерінің сыртқы нарыққа шығару көлемін ұлғайту, ауыл шаруашылығы айналымына жаңа жерлерді тарту, сондай-ақ сандық технология қызметін енгізу және өз өндірісімізді әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдермен толықтай қамти отырып, бәсекеге қабілетті агроөндірісті құру [2]. Сонымен қатар ауыл шаруашылығы саласында еңбек ететін жас мамандарды тарту мақсатында ауылдық жерлерде өмір сүру жағдайын жақсарту маңыздылыққа ие болып отыр.

Ел Президенті өзінің кезекті Жолдауында ауыл шаруашылығы – жоғары технологиялы сала екенін және шаруаларды пайдаланылатын жер жағдайы немесе ауа райы емес, инновациялық амал-тәсілдер табысқа жеткізетіндігін атап өтті [1]. Сол себепті қазіргі заманауи ғылымға сүйене отырып, ауыл шаруашылығын дамытудың негізгі бағыттарын қарастыру кезек күттірмейтін міндеттердің бірі.

Зерттеу нәтижелері мен оларды талқылау. Ауыл шаруашылығы мен елдің агроөнеркәсіптік кешенінің даму қарқынын жеделдету көбінесе өндірістің барлық факторларын тиімді пайдалануға, кәсіпорындардың материалдық-техникалық базасын нығайтуға, ғылыми-техникалық прогресс жетістіктерін, саладағы инвестициялық және инновациялық қызметті енгізуге байланысты.

Отандық өңдеуші өнеркәсіптердің дамуы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру ел экономикасының ұзақ мерзімді экономикалық дамуының негізгі проблемаларының бірі болып табылады. Осы мақсатта 2021 жылдың 7-қазанында ҚР Президентінің жарлығымен «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған орнықты экономикалық өсу» ұлттық жобасы бекітіліп, сол бойынша жұмыстар атқарылуда [3].

Негізгі капиталға салынған инвестициялар ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының материалдық-техникалық базасын жүйелі жаңартуды және дамытуды қамтамасыз етуге, ауылдың инфрақұрылымын жақсартуға мүмкіндік береді.

Негізгі құралдар кез-келген кәсіпорынның экономикалық қызметін жүзеге асырудың маңызды факторларының бірі және оның бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Кәсіпорынның өндірістік қуатын кеңейтудің маңызды шарттары негізгі құралдарды уақтылы жаңарту, қайта құру және жаңғырту болып табылады. Ұйымның қаржылық-шаруашылық қызметінің қорытынды нәтижелері негізгі капиталға салынған ресурстар көлеміне тікелей байланысты. Осыған байланысты инвестициялар деңгейіне, құрылымына, бағыттарына жан-жақты экономикалық талдау жүргізу маңыздылыққа ие (1-кесте).

1-кестеде көрсетілген мәліметтерге сүйене отырып, талдау жасағанмызда соңғы жылы 18043687257 мың теңгені құрап отыр. Бұл 2018 жылмен салыстырғанда 6864651215 мың теңгеге немесе 19,7 пайызға артқанын көрсетеді. Соның ішінде аймақта негізгі капиталға салынған инвестиция көлемі де жыл сайын артып келеді. Негізгі капиталға салынған инвестиция көлемінде Қызылорда облысының үлесі 2,7 пайызды құрайды.

Сондықтан елімізде қалыптасқан белсенді инвестициялық саясатты негізге ала отырып, инвестиция көлемін арттыру мүмкіндіктерін қарастыру қажет.

1-кесте – Соңғы 5 жылда негізгі капиталға салынған инвестициялар, мың теңге

Көрсеткіштер	Жылдар					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Барлығы, оның ішінде:	11179036042	12576793455	12270144010	13242233420	15064431865	18043687257
Қызылорда облысы	332655449	400208745	292344162	308941474	409484185	486499005
Ескертпе: ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері						

Ереже бойынша тартылған инвестициялық ресурстар негізгі құралдарды қайта жаңғыртуға, яғни жаңа құрал-жабдықтар, машиналарды сатып алу мен шаруашылықта бар объектілерді модернизациялау мен ауыл шаруашылығын дамытуға бағытталады.

2-кесте – Пайдалану бағыты бойынша негізгі құралдарға салынған инвестициялар, мың теңге

Көрсеткіштер	Жылдар					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
ҚР ауыл шаруашылығы саласы бойынша	365000818	494976121	565369153	772475664	853520808	981049914
Қызылорда облысы	5611343	6676102	14105837	8776559	9908107	12176635
Ескертпе: ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері						

Талдау нәтижесі көрсеткендей, инвестициялық құралдардың 981049914 мың теңге немесе 5,4 пайызы ауыл шаруашылығы саласына тиесілі. Әрине, бұл көрсеткіш саланы дамытуға, ескірген ауыл шаруашылығы техникаларын жаңғыртуға жеткіліксіз.

Президент Жолдауда ауыл шаруашылығы саласында пайдаланып жүрген техника құралдарының 80 пайызының тозығы жеткендігін және әр жылдарда оның кем дегенде 8-10 пайызын жаңартып отыру қажеттігін де қаперге салды.

Инвестициялық қызметті жандандыру ауыл шаруашылығын дамытудың шешуші факторы болып табылады. Институционалдық қайта құрулар, аграрлық секторға ауқымды инвестицияларды тарту, басым бағыттарды айқындау ғана емес, сонымен қатар салынған инвестицияларды тиімді пайдалану. Агроөнеркәсіптік кешеннің барлық салалары инвестициялауды қажет етеді.

Ауыл шаруашылығындағы инвестициялық процестер жалпы экономикалық заңдарға бағынады, бірақ аграрлы бизнестің ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асыру қажет, яғни салада материалдық-техникалық база мен инвестициялық саясатты қалыптастыру кезінде оларды жан-жақты талдауды және есепке алуды талап етеді.

Ауыл шаруашылығының инвестицияларға деген қажеттілігі, олардың айқын жеткіліксіздігі инвестициялық ресурстарды ұтымды әрі тиімді пайдалану қажеттілігін тудырады.

Негізгі капиталға салынған инвестицияны қаржыландыру мемлекеттік бюджет, меншікті қаражат және тартылған ресурстар есебінен қаржыландырылады (3-кесте).

Талдау көрсеткендей, 2023 жылы еліміз бойынша негізгі құралдарға салынған инвестицияда мемлекеттік бюджет есебінен қаржыландыру 15,8 %, меншікті қаражат есебінен қаржыландыру 73,6 %, банк несиелері 2,5 %, ал басқа да қаржыландыру көздері 8,1% құрайды.

3-кесте – Қаржыландыру көздері бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемі, мың теңге

Көрсеткіштер	2018 жыл	2019 жыл	2020 жыл	2021 жыл	2022 жыл	2023 жыл
Барлық инвестиция оның ішінде:	11179036042	12576793455	12270144010	13242233420	15064431865	18043687257
мемлекеттік бюджет	1421155407	1527038331	2351433256	2071304126	2340190873	2850117810
меншікті қаражат	8177424092	9803540380	8432198326	9362767794	11083232970	13279782562
банктердің кредиттері	704829423	414231627	286765990	345372545	323550968	445356629
басқа да қарыз қаражат	875627120	831983117	1199746438	1462788955	1317457054	1468430256
Ескертпе: ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері						

Мемлекеттік инвестициялар шаруа қожалықтары өркендей алатын қажетті жағдайлар мен қолайлы ортаны құруда маңызды рөл атқарады. Мемлекеттік инвестициялардың қажет болуының бірнеше себептері бар. Біріншіден, жеке инвесторлар үшін қол жетімді емес инвестициялардың ауқымы, екіншіден, пайда жеке инвесторларға тиімсіз мерзімде жүзеге асырылады, үшіншіден, жеке инвесторлар қоғамдық инфрақұрылымға (ауылдық жолдар, суару жүйелері және т.б.) инвестиция салуға құлықты емес.

Қоғамның қарқынды дамуы үшін қазіргі ғылыми жаңалықтарды кең түрде қолдану қажет. Ол үшін өндіріс технологияларын жыл сайын жаңарту және соңғы инновациялық үлгілерді кеңінен қолдану маңыздылыққа ие.

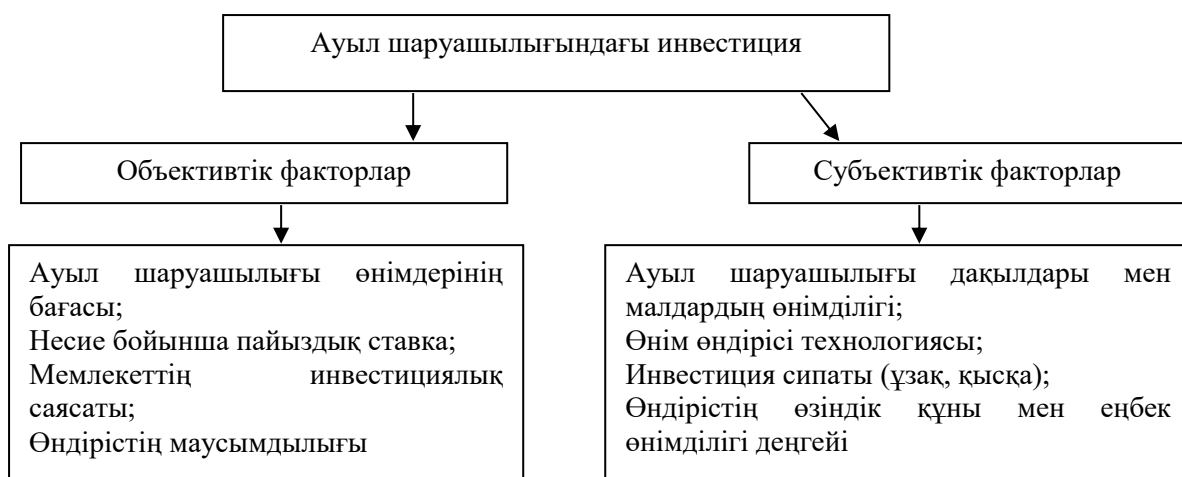
Елімізде инновациялық белсенділікті арттыру өндірістің техникалық-экономикалық жағдайын жақсартумен қатар, инвестициялық ахуалға біршама оң өзгерістер береді. Мемлекеттің қолдауы, ғылымның қарқынды дамуы және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бірлесіп жасаған іс-әрекеттерінің нәтижесінде ғана ауыл шаруашылығындағы инновациялық белсенділікті арттыруға мол мүмкіндіктер болады. Бұл өндірістің тиімділігін арттырып қана қоймай, оның сыртқы азық-түлік нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Азық-түлік секторының бәсекеге қабілеттілігін арттыруда және ауыл шаруашылығы экономикасын жаңғырту және ауылдық аумақтарды дамыту міндеттерін шешуде инвестициялар шешуші рөл атқарады. Тартылатын инвестициялар көлемі ауыл шаруашылығы саласының инвестициялық тартымдылығымен және шаруашылық жүргізуші субъектілердің инвестициялық белсенділігімен тығыз байланысты. Әдетте, бүкіл әлемде ауыл шаруашылығы мен ауылдық аумақтардың инвестициялық тартымдылығы ауылдағы кәсіпкерлікті тікелей және жанама қолдаудың әртүрлі тетіктерін пайдалана отырып, белсенді мемлекеттік саясатпен қалыптасады.

Ауыл шаруашылығына мемлекеттік инвестициялар да қажет, өйткені жеке инвесторлар бұл саланы толығымен жаңарта алмайды. Сонымен қатар, сапалы және экологиялық таза азық-түлікке сұраныс үнемі артып келеді. Мемлекеттің қолдауымен ғана ауыл шаруашылығы секторы дамудың сапалы деңгейіне шыға алады.

Бүгінгі таңда инвестициялар елдің экономикалық саясатының негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Сондықтан, ауыл шаруашылығына инвестициялар қажеттілігін ескере отырып, мемлекеттің экономикалық даму қарқынын едәуір жеделдетуге, ауыл шаруашылығы өндірісінің дамуын ынталандыруға, қоғамдық әл-ауқат деңгейін едәуір арттыруға болады.

Ауыл шаруашылығында инвестиция тартудың объективтік және субъективтік жақтарын айқындау маңызды болып табылады (1-сурет).

1-сурет – Инвестиция тартудың объективтік және субъективтік жақтары

Инновациялық үдерістерді аграрлы саланы жүйелі түрде және үнемі ұйымдастырушылық, экономикалық, техникалық-технологиялық жаңарту мен оның тиімділігін арттыруға әсер ететін тиісті инновациялық саясаттың көмегімен мемлекет үнемі реттеп отыруы тиіс. Бүгінде ауыл шаруашылығын дамытудың инновациялық кезеңінде өзара байланысты үш негізгі бағытты атап өтуге болады. Олар: біріншісі, адами капиталға инвестициялар. Бұл өз кезегінде білім беруді, іргелі және қолданбалы ғылыми - зерттеу мекемелерінің қызметтерін жетілдіру, сондай-ақ ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілеріне қызмет ететін ақпараттық-кеңес беру орталықтарын құру; екіншісі, топырақ құнарлылығын арттыру, ауыл шаруашылығы дақылдары мен ауыл шаруашылығы жануарларының өнімділігін арттыруды қамтамасыз ететін жаңалықтарды дайындау мен игеру негізінде қолданылатын биологиялық ресурстарды дамытуға инвестициялар, үшіншісі еңбек өнімділігі мен ауыл шаруашылығы қызметінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін ресурс үнемдеу техникасы мен ғылымды қажет ететін технологияларды қолдану арқылы ауыл шаруашылығының техникалық-технологиялық әлеуетін жетілдіруді қамтамасыз ететін технологияларды әзірлеуге бағытталған инвестициялар. Дәл осы жаңа техникаға негізделген саланы технологиялық жаңғырту арқылы ауыл шаруашылығы өндірісіндегі көптеген жағымсыз факторларды еңсеруге болады.

Ауыл шаруашылығындағы инвестициялық белсенділіктің артуына бірқатар факторлар кедергі келтіреді. Атап айтатын болсақ:

1. Бүгінгі күні қолданылып жүрген техника мен технологияның ескіруі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының өндірістік әлеуетінің төмен екендігін көрсетеді. Сондықтан ауыл шаруашылығы өнімі өндірісінің құлдырауы, мемлекет тарапынан әлі де болса қолдау үдерісінің жеткіліксіздігі және инновациялардың жоғары құны осы қызметті дамытуға мүмкіндік бермейді.

2. Ауыл шаруашылығы саласындағы көптеген ауыл шаруашылық тауар өндірушілерінің төмен кірістілігі және меншікті қаражаттың жетіспеушілігі. Бұл қиындықтар әсіресе ауылшаруашылық өндірушілерінің көп бөлігін құрайтын шағын шаруашылықтар арасында айқын көрініс табады.

3. Ауыл шаруашылығы өнімдерін тасымалдау барысында жұмсалатын шығындарды қысқарту мақсатында өзара тиімді экономикалық қатынастарды қалыптастыра отырып, агроөнеркәсіп кешенінің ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдеу мен қызмет көрсететін кәсіпорындар арасындағы интеграциялық үдерістерді қалыптастыруға барынша мән берілуі қажет.

4. Қазіргі кезде АӨК құрылымында ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің арасында жеке қосалқы шаруашылықтар үлесі біршама және соған сәйкес ішкі нарықта

ауыл шаруашылығы өндірісінің ұсақ тауарлар үлесі де көп болып отыр. Шағын шаруашылықтар өзара біріктіріліп, үлкен шаруашылық құрылымы құрылса, ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігі артатыны сөзсіз. Жеке қосалқы шаруашылықтардың тұқым, тыңайтқыш және техника құралдарын сатып алуға қаражаттары жетпейді. Нәтижесінде тауар сапасы төмендейді де өзіміз өндіретін өнімнің сырттан әкелетін өнімдермен салыстырғанда бәсекелестік қабілеттілігінің төмендеуіне әкеледі. Осы бағытта Президент Жолдауында жеке қосалқы шаруашылық иелері өзара бірігуі және оларға барынша қолдау жасалу керектігін атап көрсетті.

Ауыл шаруашылығына инвестиция салу-ауыл шаруашылық және ауылшаруашылық емес салаларда жұмыс орындарын құру, ауылдық инфрақұрылымды дамыту арқылы ауылдық жерлерде кедейлікті азайтудың маңызды және тиімді стратегиясы.

Ауыл шаруашылығы саласын бүгінгі күннің талабына сай етіп қалыптастыруда алғашқы міндеттердің ішінде мыналарды атап көрсетуге болады:

- жеке және шетелдік инвесторлар үшін саланың инвестициялық тартымдылығын арттыру;

- ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерін техникалық қайта жарақтандыру үдерісін арттыру;

- білікті кадрлармен қамтамасыз ету үшін елді-мекенде әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту;

- инновациялық негізде жаңа технологиялық үдерістерді игеру.

Қорытынды. Біздің ойымызша, инвестицияларды тартудағы мемлекеттің рөлі нарықтық қатынастар мен ставкаларға араласу емес, әртүрлі әкімшілік және реттеуші кедергілерді жою арқылы бизнес ортасын жақсарту және бизнестің дамуы мен бәсекелестікке ықпал ету қажет.

Ауыл шаруашылығындағы инвестициялық қызмет шаруашылық жүргізуші субъектілер мен басқару органдарының инвестицияларды құру және оны жүзеге асыру туралы практикалық іс-қимылдарының жиынтығын жүзеге асыруды білдіреді. Атап өтілгендей, аграрлық сектордағы инвестициялық процестің дамуы ауыл шаруашылығы өндірісінің қолданыстағы ерекшеліктерінен туындаған тартымдылығы төмен экономикалық ортада жүретіні анықталды.

Ауыл шаруашылығына бағытталған инвестициялардың өсуі олардың инновациялық бағытын күшейте отырып, өндірісте прогрессивті техникалық-технологиялық шешімдерді іске асыру мүмкіндіктерін кеңейтуге, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының материалдық-техникалық базасын жаңадан құруға және ауылдың аграрлық өндірісі мен әлеуметтік дамуының одан әрі орнықты өсуі үшін жағдайлар жасауға мүмкіндік береді.

Ауыл шаруашылығы саласына инвестиция тартудың негізгі тетіктерін мына бағытта жүзеге асыруға болады:

1) жоғары технологиялық өндірістер құруға бағытталған жаңа инновациялық жобаларды енгізу және қолдау;

2) қолайлы инвестициялық климатты жекелеген аймақтарда қалыптастыру;

3) Мемлекеттік бағдарламаларда атап көрсетілген іс-шаралардың нақты орындалуы;

4) қолдау көрсете отырып, ауыл шаруашылығына инвестицияларды сауатты түрде тарту;

5) кәсіпорынды дамытудың тартымды стратегиясын әзірлеу.

Осылайша, ауыл шаруашылығына инвестиция тарту жер көлемі мен су тапшылығы жағдайында ауылшаруашылық өндірісін ұлғайту үшін өте маңызды. Сондай-ақ ауылдық жерлердегі халықтың табысы мен тұтынуды арттыруға ықпал ете отырып, жаһандық азық-түлік қауіпсіздігін арттырады.

Әдебиеттер:

- [1] Қазақстан Республикасы Президенті Қ.К.Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы (Астана, 2023 жыл 1 қыркүйек)
- [2] Концепции развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021-2030 годы, Астана, 2021 г.
- [3] «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған орнықты экономикалық өсу» ұлттық жобасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 7 қазандағы № 670 Жарлығы.
- [4] Қазақстан Республикасының 2026 жылға дейінгі инвестициялық саясатының тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 15 шілдедегі № 482 қаулысы.
- [5] URL: https://halykfinance.kz/download/files/analytics/AC_agriculture_development.pdf (дата обращения 03.10.2023)
- [6] URL: <https://kapital.kz/economic/113528/za-god-investitsii-v-sfere-apk-uvelichilis-na-tret.html> (дата обращения 08.11.2023)
- [7] Колл-центр Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Информационный ресурс ww.invest.gov.kz.
- [8] Об итогах деятельности Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан // Официальный интернет-ресурс Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.minagri.gov.kz/>.
- [9] Сайт Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан // URL: <https://stat.gov.kz>. (дата обращения 11.11.2023)
- [10] **Кибиров, А.Я.** Механизм привлечения инвестиций в сельское хозяйство. Труды независимого научного аграрно-экономического общества России, 2000, в.4, т.3.
- [11] **Добрынин, В.А.** Актуальные проблемы экономики агропромышленного комплекса. Учебное пособие. М.: Издательство МСХА, 2001. – 42 с.
- [12] Агроөнеркәсіптік кешеннің 2021-2025 жылдарға арналған инвестициялық жобаларын іске асыру жөніндегі жол карталары
- [13] **Бочаров, В.В.** Инвестиции. – М.: Питер, 2018. – С.176.
- [14] **Минаков, И.А.** Экономика сельского хозяйства : учебник / И. А. Минаков. – М.: ИНФРА-М, 2020. – 352 с.
- [15] **Зельднер, А.Г.** Экономический механизм обеспечения продовольственной безопасности в условиях инвестиционных ограничений: опыт и проблемы: монография. – М.: ИНФРА-М, 2018. – 160 с
- [16] Экономика сельского хозяйства: учебник / под ред. Коваленко Н.Я.–М.: Издательство Юрай, 2017. – 406с.

References:

- [1] Qazaqstan Respublikasy Prezidenti Q.K.Toqayevtyñ «Adiletty Qazaqstannyn jekonomikalyq bagdary» atty Qazaqstan halqyna Zholdaуy (Astana, 2023 zhyl 1 qyrkyjek) [in kazakh]
- [2] Konceptii razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2021-2030 gody, Astana, 2021 g. [in Russian]
- [3] «Qazaqstandyqtardyn al-auqatyn arttyruga bagyttalghan ornyqty jekonomikalyq osu» ulttyq zhobasy. Qazaqstan Respublikasy Prezidentinin 2021 zhylgy 7 qazandagy № 670 Zharlygy. [in kazakh]
- [4] Qazaqstan Respublikasynyn 2026 zhylga dejingi investicijalyq sajasatynyn tuzhyrymdamasyn bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Ykimetin 2022 zhylgy 15 shildedegi № 482 qaulysy. [in kazakh]
- [5] https://halykfinance.kz/download/files/analytics/AC_agriculture_development.pdf. (data obrashhenija 03.10.2023)
- [6] <https://kapital.kz/economic/113528/za-god-investitsii-v-sfere-apk-uvelichilis-na-tret.html>. (data obrashhenija 08.11.2023)
- [7] Koll-centr Ministerstva po investicijam i razvitiju Respubliki Kazahstan. Informacionnyj resurs ww.invest.gov.kz. [in Russian]

[8] Ob itogah dejatel'nosti Ministerstva sel'skogo hozjajstva Respubliki Kazahstan // Oficial'nyj internet-resurs Ministerstva sel'skogo hozjajstva Respubliki Kazahstan [Jelektronnyj resurs].Rezhim dostupa: <http://www.minagri.gov.kz/>. [in Russian]

[9] Sajt Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan // <https://stat.gov.kz>. (data obrashhenija 11.11.2023) [in Russian]

[10] **Kibirov, A.Ja.** Mehanizm privlechenija investicij v sel'skoe hozjajstvo. Trudy nezavisimogo nauchnogo agrarno-jekonomicheskogo obshhestva Rossii, 2000, v.4,t.Z. [in Russian]

[11] **Dobrynin, V.A.** Aktual'nye problemy jekonomiki agropromyshlennogo kompleksa. Uchebnoe posobie. M.: Izdatel'stvo MSHA, 2001. – 402 s. [in Russian]

[12] Agroonerkasiptik keshennin 2021-2025 zhyldarga arnalgan investicijalyq zhoalaryn iske asyru zhonindegi zhol kartalary[in kazakh]

[13] **Bocharov, V.V.**, Investicii. – M.: Piter, 2018. – S.176. [in Russian]

[14] **Minakov, I.A.** Economics of agriculture : textbook / I. A. Minakov. – M.: INFRA–M, 2020. – 352 p[in Russian]

[15] **Zeldner, A.G.** The economic mechanism of ensuring food security in conditions of investment restrictions: experience and problems: monograph/A.G. Zeldner. – M.: INFRA – M, 2018. – 160 p. [in Russian]

[16] Jekonomika sel'skogo hozjajstva: uchebnik/pod red. Kovalenko N.Ja. – M.: Izdatel'stvo Juraj, 2017. – 406s. [in Russian]

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Дузельбаева Г.Б., кандидат экономических наук

Оспанова Г.А., магистр статистики

Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г.Кызылорда, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы инвестиционного обеспечения сельскохозяйственной отрасли. Как известно, сельское хозяйство обеспечивает устойчивое развитие экономики страны. Привлеченные в отрасль ресурсы как экономическая категория выполняют важные функции на макро- и микроуровне. Развитие сельского хозяйства невозможно без инвестиций, направленных на повышение эффективности сохранения и использования природных ресурсов, а также снижение затрат на каждом этапе производственного процесса.

Сегодня не до конца решен вопрос привлечения инвестиций в сельское хозяйство. У него есть свои причины. В частности, нехватка финансовых ресурсов, низкая инвестиционная привлекательность отрасли, недостаточно развитая инфраструктура, нехватка квалифицированных кадров. Вложенные инвестиции являются основой успешного функционирования и стабильности организаций и предприятий, занимающихся предпринимательской деятельностью в данной сфере.

В исследовательской работе использованы данные Национального бюро статистики РК, специально разработанные программы целевого использования инвестиционных ресурсов в стране, а также развития сельскохозяйственной отрасли.

Ключевые слова: технико-технологический, инвестиционный, индустриально-инновационный, аграрный сектор, основной капитал, научно-технический потенциал.

CHALLENGES AND PROSPECTS FOR AGRICULTURAL INVESTMENT DEVELOPMENT

Duzelbayeva G.B., candidate of Economic Sciences,
Ospanova G.A., Master of Statistics

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda city, Kazakhstan

Annotation. The article discusses issues of investment support for the agricultural industry. As you know, agriculture ensures the sustainable development of the country's economy. The resources attracted to the industry as an economic category perform important functions at the macro and micro level. The development of agriculture is impossible without investments aimed at increasing the efficiency of conservation and use of natural resources, as well as reducing costs at each stage of the production process.

Today, the issue of attracting investments in agriculture has not been fully resolved. He has his own reasons. In particular, lack of financial resources, low investment attractiveness of the industry, underdeveloped infrastructure, lack of qualified personnel. Investments are the basis for the successful functioning and stability of organizations and enterprises engaged in entrepreneurial activities in this area.

The research work uses data from the National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan, specially developed programs for the targeted use of investment resources in the country, as well as the development of the agricultural industry.

Keywords: technical-technological, investment, industrial-innovative, agricultural sector, fixed capital, scientific and technical potential

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИНФОРМАЦИОННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОЕКТА

Алпацкая И.Е., кандидат экономических наук, доцент
alpatskayaIE@mgsu.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6121-3087>

Алиев А.М.
Azamat_a@bk.ru

*Национальный исследовательский Московский государственный строительный университет
г Москва, Россия*

Аннотация. При реализации инвестиционно-строительного проекта затрачиваются большие материальные ресурсы, которые в свою очередь ограничены. В настоящее время в связи с общей экономической обстановкой вопрос финансирования проектов стоит наиболее остро. Необходимо максимально рационально и эффективно использовать любые ресурсы.

Учитывая выше сказанное, чтобы получить наивысшие показатели эффективности, следует производить оценку экономической эффективности на всех стадиях инвестиционно-строительного проекта: на предпроектной стадии, на этапе проектирования и в процессе строительства и эксплуатации объектов инвестирования.

Цель исследования – выявить, оценить, проанализировать применение технологий информационного моделирования (ТИМ) на различных стадиях жизненного цикла объекта недвижимости для повышения эффективности инвестиционно-строительного проекта.

В соответствии с целью необходимо решить следующие задачи: изучить показатели эффективности инвестиционно-строительного проекта процесса без применения и с применением ТИМ; изучить теоретические аспекты использования, развития и применения ТИМ с целью определения объективной потребности инвестиционно-строительного проекта.

Объект исследования – применение технологий информационного моделирования на всех стадиях жизненного цикла объекта капитального строительства.

В процессе исследования использованы методы системного анализа.

Ключевые слова: технология информационного моделирования, инвестиционно-строительный проект, жизненный цикл строительного проекта

Актуальность исследования. Строительный процесс, включая этапы от планирования до эксплуатации, образует основу для инвестиционно-строительных проектов, которые, в свою очередь, составляют ключевую часть строительных процессов. Анализ жизненного цикла проекта определяет последовательность всех фаз проекта и позволяет более эффективно управлять ресурсами. В этом контексте, информационное моделирование предоставляет инструменты для оптимизации управления и ресурсами, а также повышения эффективности строительных проектов [2].

Интерес представляет взаимосвязь между двумя ключевыми понятиями: "жизненный цикл проекта" (ЖЦП) и "строительный проект", в частности в контексте более обширного содержания первого понятия. Строительный проект, как правило, охватывает стандартные задачи управления, связанные с поэтапной реализацией этапов инвестиционно-строительного проекта (ИСП), каждый из которых характеризуется определенным временным интервалом. В отличие от этого, ЖЦП отличается цикличностью, которая проявляется в повторяющихся строительных проектах в долгосрочной перспективе работы над проектами [2]. Модель жизненного цикла проекта включает в себя этапы инициации и планирования (рис. 1.1.). Однако основным этапом как в ЖЦП, так и в строительных проектах, является фаза реализации, которая обеспечивает достижение поставленных целей проекта.

Рисунок 1 – Модель жизненного цикла строительного проекта

Дополнительной характеристикой, отличающей жизненный цикл проекта (ЖЦП), является возможность использования завершения строительного проекта как отправной точки для инициирования нового. Этот аспект наглядно представлен на рисунке 1.2.

Рисунок 2 – Сбор и анализ данных для нового проекта

Важной чертой жизненного цикла проекта (ЖЦП) является повторяемость, а также накопление опыта и данных в процессе реализации разнообразных строительных проектов, позволяющие учитывать изменения в параметрах проектов, конкретизировать задачи до и после завершения этапов, а также эффективно управлять временем, стоимостью и качеством. На каждом этапе строительных проектов решаются задачи, и фаза анализа финансирования, включая привлечение собственных и заимствованных средств, начинается после этапа инициации. В случае неудовлетворительных результатов, возможно принятие решения о приостановке проектов [3]. Разнообразные сервисные задачи, такие как подготовка документации и анализ рисков, могут возникать на разных этапах проекта, но их выделение в отдельные стадии часто не требуется, поскольку они присутствуют во всех этапах ЖЦП.

Методы исследования. Необходимо подчеркнуть, что определенный объем работ, предусмотренный в рамках прединвестиционной стадии, может быть делегирован профессиональным консультантам или специализированным организациям, которые проводят экспертизу в области недвижимости, анализ соответствующих рынков, исследование осуществимости строительного проекта и прочие деятельности. После разработки и утверждения бизнес-плана, информация о содержании строительного

проекта согласовывается с государственными органами и финансовыми учреждениями. В этот временной интервал также осуществляется формирование организационной структуры для эффективного управления строительным процессом, включая матричные структуры и др. Тем не менее, в большинстве случаев разграничение этапа как отдельной стадии ИСП лишено смысла, поскольку смежные фазы данного процесса часто обладают схожими временными рамками и характером операций. На рисунке 1.3 представлены различные варианты ИСП для различных видов развития проектов [4].

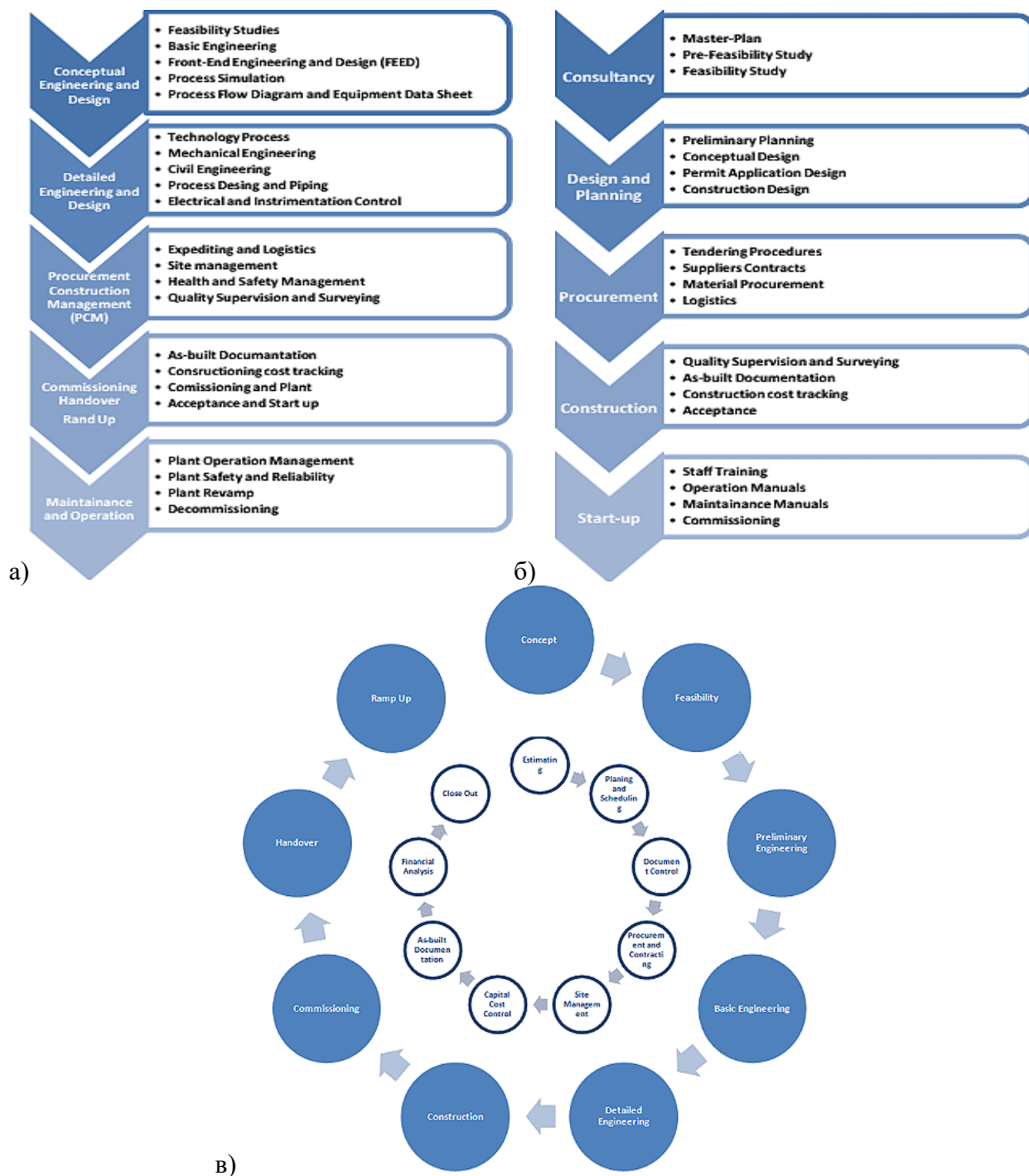

Рисунок 3 – Варианты строительных проектов:

(а) – для неиндустриального девелопмента; (б) – для индустриального девелопмента; (в) – для различного девелопмента

Представленные иллюстрации исключают единство определения конкретных этапов строительного процесса, подчеркивая приоритет в учете его разнообразных

развивающихся аспектов и видов строительства. Вместо детализации стадий, особое внимание уделяется установлению иерархии задач, которые обязательно требуется решить в ходе строительного процесса, а также четкому определению и приоритизации функций. Выполнение этих задач представляет собой ключевой момент в обеспечении успешного завершения ИСП в пределах установленных сроков, финансового бюджета и требуемого качества. В целях снижения рисков, связанных с реализацией строительных проектов, а также с целью минимизации уровня неопределенности в этом контексте, компаниям полного цикла строительства необходимо активно разрабатывать, внедрять и активно применять инновационные программы инвестиционного планирования и проектирования.

Основой организационно-технологического проектирования строительства недвижимых объектов является интеграция современных технологических и организационных решений [1]. Этот процесс начинается с планирования, где определяются последовательность строительных операций и обеспечение стройплощадки необходимыми ресурсами. Затем выбираются организационно-технологические схемы и разрабатываются модели, учитывая все аспекты, чтобы создать оптимальный план, который должен обеспечить успешное выполнение строительных работ в соответствии с требованиями по срокам, бюджету и качеству.

На выбор методов организации и выполнения строительного-монтажных работ влияют объемно-планировочные решения и использование современных технологий [2]. Организационно-технологическое проектирование включает согласование действий участников проекта, обеспечение безопасности и контроль качества строительства. Организационно-технологическое проектирование может столкнуться с внутренними и внешними сложностями, включая недостаточную эффективность решений, что может повлиять на сроки и качество строительства. Недостаточное развитие методологии и нормативной базы также влияет на процесс организационно-технологического проектирования [5].

Проектирование на основе 2D-чертежей сопровождается проблемами, такими как несогласованность, ошибки и затраты времени на изменения. Минстрой РФ предлагает поэтапное внедрение информационных технологий в строительство через разработку нормативных актов для информационного моделирования:

«Информационное моделирование в строительстве. Правила обмена между информационными моделями объектов и моделями, используемыми в программных комплексах»;

«Информационное моделирование в строительстве. Правила описания компонентов информационной модели»;

«Информационное моделирование в строительстве. Правила формирования информационной модели объектов на различных стадиях жизненного цикла»;

«Информационное моделирование. Правила организации работ производственно-техническими отделами».

В связи с этим актуальным становится внедрение инновационных технологий, включая переход от 2D к 3D и более продвинутым видам моделирования. При грамотной реализации этих технологий можно добиться существенного сокращения затрат на реализацию строительных проектов и снижения негативного воздействия на окружающую среду. Это обеспечивается точностью проектирования на уровне 99%, что позволяет избегать излишних ресурсозатрат и минимизировать экологические негативные последствия строительных работ [5].

ТИМ представляет собой один из новейших и современных методов информационного моделирования [1]. Этот метод стал практически синонимом информационного моделирования. ТИМ основано на создании информационных моделей строительных объектов и зданий, которые не только визуализируют архитектурные и инженерные решения, но также интегрируют временные и финансовые параметры в

процессе реализации строительных проектов. Эти модели подробны и точны, охватывая информацию о каждой составляющей строительного объекта или здания. Они могут быть использованы для виртуального проектирования, планирования и анализа различных аспектов проекта, включая сроки, бюджет и управление ресурсами. Такой подход значительно повышает эффективность реализации строительных проектов и обеспечивает более точное управление ими.

Сегодня внедрению ТИМ уделяется все больше внимания по двум основным причинам.

Первая – снижение издержек и повышение эффективности строительства. В строительстве часто наблюдаются высокие издержки и низкая эффективность. Глобальный опыт подтверждает, что обсуждение вопросов, связанных с ТИМ зданий и сооружений, является особенно актуальным при возникновении финансовых проблем, неотложная необходимость в сокращении строительных расходов или возникновение кризисных явлений. Значительное внимание заслуживает ситуация в России, где некоторые строительные компании прибегли к переходу к ТИМ еще в период финансового кризиса в 2008-2009 годах [6]. В результате, следует отметить, что информационные модели становятся мощным инструментом для решения важных задач в строительной отрасли, таких как снижение издержек и рисков, а также повышение уровня производительности и качества в строительных операциях.

Вторая – доступность современных технологий. Ранее мощные компьютеры и хорошие программы были доступны лишь немногим компаниям, но сегодня даже средние и малые компании могут себе позволить использовать их, что делает ТИМ более доступными и применимыми для широкого круга организаций. Через введение параметра времени, выраженного через календарные и сетевые графики, в 3D-модели возникает возможность создания визуального отображения процесса структурирования строительных работ. Это, в свою очередь, открывает перед нами перспективы для оптимизации выполнения производственных операций, более эффективного управления парком строительной техники и рационального руководства логистическими процессами.

Рисунок 5 – Степень разработки информационной модели здания

ТИМ значительно упрощают процесс составления смет и оптимизируют сами затраты. Кроме того, данные, накопленные на этапах проектирования и строительства, могут быть полезно использованы в период эксплуатации объекта для оптимизации

управления и обслуживания. Таким образом, информация о проекте сохраняется и применяется в течение всего жизненного цикла объекта, хотя внедрение ТИМ остается пока еще недостаточно распространенным явлением на практике [6]. Однако, для заказчика ТИМ может принести существенную выгоду, при условии правильной формулировки требований к исполнителям проекта, тщательного контроля и использования информации для оптимизации затрат на строительство объекта.

На рисунке 1.5 представлена экономия ресурсов при применении ТИМ.

Рисунок 6 – Экономия ресурсов при применении ТИМ

Однако, чтобы получить ожидаемые результаты от использования информационных моделей, необходимо иметь хорошо налаженную организацию и культуру работы. При разработке и внедрении информационного моделирования в строительство возникают несколько важных аспектов, требующих внимания: определение конкретных целей и задач, связанных с использованием ТИМ на различных стадиях строительных проектов, и необходимость формулирования соответствующих требований к данному процессу. Важной задачей также является разработка новых профессиональных стандартов, документов и нормативных актов, регулирующих использование ТИМ в строительстве.

Однако, внедрение ТИМ может быть сложным и затратным процессом, и не всегда оправданным для малого бизнеса. Это зависит от характера и сложности конкретных проектов. Проекты малого и среднего бизнеса, например, типовые школы или детские сады, могут не требовать применения ТИМ и могут выполняться с использованием более простых инструментов моделирования. То есть ТИМ должно быть обоснованным и зависеть от конкретных потребностей и задач проекта.

Важным аспектом для дальнейших исследований влияния ТИМ на экономику строительства является снижение стоимости квадратного метра строящегося объекта недвижимости, показатель является ключевым для более глубокого анализа и оценки воздействия ТИМ в данной области [7]. Рисунок 1.6 систематизирует проблемы и преимущества внедрения ТИМ в строительстве.

Результаты и обсуждение. Инвестор, при разработке проекта, применяет классический метод последовательного определения экономических и технических характеристик проекта, а также целесообразности его реализации. Однако этот подход имеет свои ограничения и требует значительных ресурсов для анализа и обоснования проектных концепций. На стадии предпроектной подготовки использование информационного моделирования (ТИМ) имеет потенциал для формирования полного комплекта исходно-разрешительной документации, проведения конкурсных процедур, и быстрого анализа технико-экономических показателей, согласно требованиям Градостроительного плана земельного участка (ГПЗУ). Это способствует более

оперативному принятию решений о начале проектирования и его экономическом обосновании.

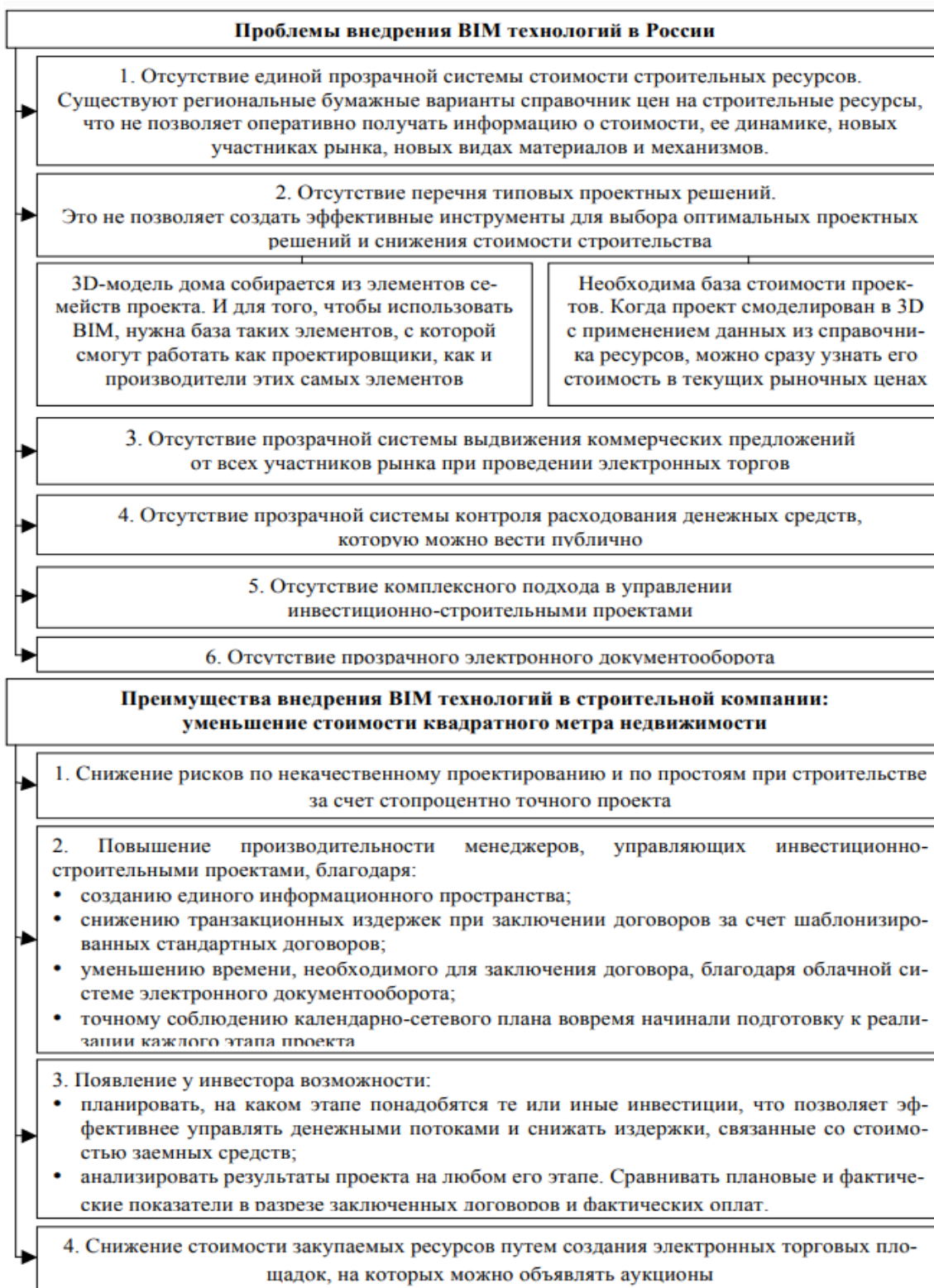

Рисунок 7 – Особенности внедрения ТИМ в строительных компаниях

На стадии предпроектной подготовки участники строительного проекта могут автоматизировать различные расчеты, такие как инсоляция, и подготовить техническое задание для проведения геотехнических изысканий. С целью оптимизации использования ТИМ на данной стадии предусматривается разработка типовых решений, стратегий и

нормативных документов, основанных на передовых методах и опыте внедрения ТИМ. Эти документы объединяют передовой опыт в формирование общих стандартов для разработки и принятия договорных и регулирующих документов, таблица 1.1.

Таблица 1 – Сравнение методов проектирования

	ТИМ	«Традиционное»
Скорость выдачи ПД	При настроенных шаблонах до 3% от рабочего времени	До 30% процентов от времени на проектирование
Формирование смет, срок	Автоматически, до 3 – 5 рабочих дней	В ручную, до 20 – 30 рабочих дней
Формирование спецификаций	Автоматическое, настройка и оформление до 3 – 6 часов	Ручное, подсчет и оформление до 30 – 40 ч
Проверка на ошибки (коллизии)	Автоматическая, при настроенных шаблонах до 3 часов, низкая вероятность ошибок на этапе СМР	Ручная, до 30% рабочего времени может тратиться на поиск и устранение, риск обнаружения на этапе СМР
СОД	С применением СОД, общее время согласование сокращено на 20%	Не применялся
Доп. обучение	Требуется	Не требуется

Сравнение использования ТИМ и традиционного метода расчета инсоляции представим в таблице 1.2.

Таблица 2 – Сравнение использования ТИМ и традиционного метода расчета инсоляции многоквартирного жилого дома 50 000 м²

Показатель	ТИМ	Традиционный метод
Время на экспорт/ подготовку модели	5 – 10 мин	–
Время на расчет модели	30 мин	6 – 10 рабочих дней

На практике применение ТИМ предоставляет широкий спектр преимуществ. Оно обеспечивает устранение ошибок в проекте и собирает все разделы в едином пространстве, что гарантирует высокую точность и согласованность. Внедрение ТИМ также устраняет потери проектной информации при передаче данных между отделами и платформами, благодаря работе в общем информационном пространстве, что гарантирует надежность и целостность данных. Коллективная работа улучшается за счет использования единой информации по проекту, что ускоряет сроки проектирования на 30% и обеспечивает эффективность труда. Дополнительно, ТИМ улучшает наглядность и качество информации благодаря цифровым информационным моделям, сокращая сроки согласования и принятия решений на 50%. Процессы рассмотрения технических вопросов и принятия актуальных решений также ускоряются на 20%. Кроме того, инструменты проверки коллизий в сводных цифровых информационных моделях помогают обнаруживать проектные ошибки на ранних стадиях разработки, что сокращает непредвиденные расходы на 90%. И, наконец, с отслеживанием изменений в цифровых информационных моделях можно выпускать унифицированную и актуальную проектную документацию, что повышает эффективность управления ресурсами и процессами на 35% [9].

Применение ТИМ в процессе реализации объектов капитального строительства способствует аккумуляции информации, включая характеристики элементов и принятые решения, в соответствии с проектной документацией. Одновременно выявляется, что цифровые информационные модели (ЦИМ) на этапе строительного-монтажных работ решают ряд важных задач, таких как взаимодействие проектировщиков с исполнителями работ, организация и управление строительным процессом, оптимизация календарного и

сетевого графика работ, анализ стоимости строительства и расчет потребности в материалах. Кроме того, они обеспечивают удобство контроля за ходом строительства и динамикой выполнения работ, а также сопоставление планов с фактической реализацией, включая проверку соответствия данных из облака точек и цифровой модели.

На примере процесса проведения строительного контроля с использованием ТИМ рассмотрим применение технологии лазерного сканирования с лазерным сканером ТОПКОН: за 120 минут работы сканера на площадке был полностью отсканирован 1 этаж здания общей площадью 1600 м² и еще 2 часа потребовалось на обработку данных. Сравнение методов проведения строительного контроля представлено в таблице 1.3

Таблица 3 – Сравнение особенностей проведения строительного контроля традиционным способом и с применением лазерного сканирования

Показатели	Лазерное сканирование	Традиционный метод
Трудозатраты на 10 000 м ²	1 человек – 1 день	2 человек – 3 дня
Точность	Автоматический процесс, погрешность определяется погрешность инструмента	Человеческий фактор приводит к ошибкам и их множеству
Повторные измерения	Не требуются	Требуются при обнаружении ошибок
Дополнительное обучение	Требуется	
Работа ночью	Возможны измерения в полной темноте	Затруднена
Стоимость	Сопоставима с традиционными методами	

ТИМ на данной стадии предоставляет значительные преимущества, включая интеграцию календарных графиков из программы планирования в модель, что способствует уменьшению задержек и простоев в строительстве на 40%. Реализация мер по обеспечению безопасности труда снижает риск инцидентов и нарушений на стройплощадке на 45%. Раннее выявление и устранение пространственных и временных конфликтов позволяет снизить риск непредвиденных расходов до нуля. Возможность корректировки инвестиционного плана на основе точных цифровых данных, приводит к снижению стоимости строительства до 10%. Отслеживание процессов ввода оборудования в эксплуатацию и внедрение цифровых инструментов для строительного контроля ускоряют устранение замечаний по работам в 4 раза. Централизованный доступ к данным для всех участников строительного процесса уменьшает сроки координации и согласования работ до 90% [9].

На этапе эксплуатации объекта, в случае применения цифровой информационной модели, возникает возможность внедрения систем мониторинга для надзора за несущими конструкциями, инженерными сетями и оборудованием. Предварительное определение требований к модели позволяет автоматизировать процесс создания технологических схем, разработки графиков обслуживания и ремонта оборудования, а также формирования цифрового дубликата здания для мониторинга нагрузки, заполняемости и износа объектов капитального строительства. В сравнении с традиционным методом введения объектов в эксплуатацию, который требует значительных временных затрат на разработку технологических карт оборудования и графиков ремонтов, использование цифровых моделей способствует исключению таких издержек и повышению эффективности управленческих решений [10-12]. Сравнение затрат представлено в таблице 1.4.

При эксплуатации объектов капитального строительства с использованием ТИМ достигаются существенные преимущества, например, возможность актуализации информации об объекте способствует сокращению затрат на техническое обслуживание и

обработку данных, приводя к снижению операционных расходов на обслуживание зданий на 15%.

Таблица 4 – Сравнение затрат при эксплуатации

	Цифровой двойник	Традиционный метод
Наличие цифровой модели	Да	Нет
Точность обнаружения участка поломки	Мгновенное обнаружение	До нескольких дней
Подача заявки на ремонт	Автоматическая	Ручная
Дополнительное обучение	Да	Нет
Сокращение персонала	До 30%	Нет
Стоимость	Высокая, дополнительные затраты	Низкая

Например, оптимизация учета оборудования и ресурсов позволяет повысить скорость, качество и точность технического обслуживания, а также плановых и капитальных ремонтов на 10%. В то время как создание системы управления эксплуатацией, опирающейся на точные цифровые данные об объекте, снижает простой оборудования на 50%, а наличие наглядных технологических карт оборудования, связанных с цифровой информационной моделью (ЦИМ), уменьшает время, затрачиваемое на техническое обслуживание на 25%.

Выводы. Самая глобальная проблема ИСП заключается в постоянном возникновении коллизий проектных ошибок и в их выявлении; низкая эффективность работы с изменениями – все это влечет за собой снижение сроков работ по подготовке проектной и рабочей документации до двух раз, что влечет за собой финансовые потери и снижение показателей эффективности инвестиционно-строительного проекта в целом. В этой связи целесообразно построить типовой процесс реализации инвестиционно-строительного проекта с помощью технологий информационного моделирования (ТИМ) на всех стадиях жизненного цикла, которые позволяют сократить сроки реализации проекта без потери или с минимальными потерями финансовой составляющей.

Литература:

- [1] Федеральный закон от 25.02.1999 г. № 39-ФЗ «Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений».
- [2] **Агуева, Э.Б.,** Бутгаева С.М., Иразиханова С.А., Эмирбекова Д.Р. Актуальные проблемы и анализ методик оценки инновационно-инвестиционного проектирования в строительстве // РППЭ, 2018. – №12 (98)
- [3] **Александрова, Е.Б.** Минимизация рисков инвестиционно-строительных проектов с использованием BIM технологий // Инновации и инвестиции, 2018. – №11.
- [4] **Юшкин, И.И.,** Алаmidi Ш.Г., Сташевская Н.А. Проблемы и преимущества внедрения BIM на предприятиях строительной отрасли // Строительная механика инженерных конструкций и сооружений, 2022. – №2.
- [5] **Доможирова, Е.А.,** Степанова Ю.С., Винидиктова М.Е. Преимущества. BIM технологий на примере китайского опыта // ИВД, 2019. – №3 (54).
- [6] **Голдобина, Л.А.,** Орлов П.С. BIM-технологии и опыт их внедрения в учебный процесс при подготовке бакалавров 08.03.01«Строительство»//Записки Горного института, 2018.
- [7] **Шинкарева, Г.Н.** Модель инжиниринговой схемы организации строительства в перспективе жизненного цикла объектов // Вестник МГСУ, 2018. – №9 (119).
- [8] **Чурбанов, А.Е.,** Шамара Ю.А. Влияние технологии информационного моделирования на развитие инвестиционно-строительного процесса // Вестник МГСУ, 2018. – №7 (118).
- [9] **Тимирханов, Л.Р.** Информационная модель как инструмент эффективного управления зданием // Инновации и инвестиции, 2019. – №6.

- [10] **Орлов, А.К.**, Тарасова Е.А. Преимущества информационных моделей при передаче в службу эксплуатации // Московский экономический журнал, 2019. – №3.
- [11] **Асатрян, В.А.**, Попова И.Н., Лазич Ю.В. Внедрение BIM-технологий как фактор конкурентоспособности компаний строительной отрасли // Beneficium, 2019. – №3 (32).
- [12] **Дубынин, Н.В.**, Кочешкова Е.И., Граник М.Ю., Родимов А.О. Цифровая архитектура // Academia. Архитектура и строительство, 2022. – №1.

References:

- [1] Federal'nyj zakon ot 25.02.1999 g. № 39-FZ «Ob investicionnoj deyatel'nosti v Rossijskoj Federacii, osushchestvlyаемoj v forme kapital'nyh vlozhenij».[in russian]
- [2] **Atueva, E.B.**, Buttaeva S.M., Irazihanova S.A., Emirbekova D.R. Aktual'nye problemy i analiz metodik ocenki innovacionno-investicionnogo proektirovaniya v stroitel'stve // RPPE, 2018. – №12 (98) [in russian]
- [3] **Aleksandrova, E.B.** Minimizaciya riskov investicionno-stroitel'nyh proektov s ispol'zovaniem bim tekhnologij // Innovacii i investicii, 2018. – №11. [in russian]
- [4] **YUshkin, I.I.**, Alamidi SH.G., Stashevskaya N.A. Problemy i preimushchestva vnedreniya BIM na predpriyatiyah stroitel'noj otrasli // Stroitel'naya mekhanika inzhenernyh konstrukcij i sooruzhenij, 2022. – №2. [in russian]
- [5] **Domozhirova, E.A.**, Stepanova YU.S., Vinidiktova M.E. Preimushchestva. BIM tekhnologij na primere kitajского опыта // IVD, 2019. – №3 (54). [in russian]
- [6] **Goldobina, L.A.**, Orlov P.S. BIM-tekhnologii i opyt ih vnedreniya v uchebnyj process pri podgotovke bakalavrov po napravleniyu 08.03.01 «Stroitel'stvo» // Zapiski Gornogo instituta, 2018. [in russian]
- [7] **SHinkareva, G.N.** Model' inzhiniringovoj skhemy organizacii stroitel'stva v perspektive zhiznennogo cikla ob'ektov // Vestnik MGSU, 2018. – № 9 (119). [in russian]
- [8] **CHurbanov, A.E.**, SHamara YU.A. Vliyanie tekhnologii informacionnogo modelirovaniya na razvitie investicionno-stroitel'nogo processa // Vestnik MGSU. 2018. – №7 (118). [in russian]
- [9] **Timirhanov, L.R.** Informacionnaya model' kak instrument effektivnogo upravleniya zdaniem // Innovacii i investicii, 2019. – № 6. [in russian]
- [10] **Orlov, A.K.**, Tarasova E.A. Preimushchestva informacionnyh modelej pri peredache v sluzhbu ekspluatatsii // Moskovskij ekonomicheskij zhurnal, 2019. – №3. [in russian]
- [11] **Asatryan, V.A.**, Popova I.N., Lazich YU.V. Vnedrenie BIM-tekhnologij kak faktor konkurentosposobnosti kompanij stroitel'noj otrasli // Beneficium, 2019. – №3 (32). [in russian]
- [12] **Dubynin, N.V.**, Kocheshkova E.I., Granik M.YU., Rodimov A.O. Cifrovaya arhitektura // Academia. Arhitektura i stroitel'stvo, 2022. – №1. [in russian]

ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ НА ЭТАПЕ ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИХ ПИТАНИЯ И НЕПРЯМОГО ВЛИЯНИЯ

Алпацкая И.Е., экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Алиев А.М.

Мәскеу мемлекеттік құрылыс Ұлттық зерттеу университеті, Мәскеу қ., Ресей

Аннотация. Инвестиционные строительные работы на этапе последовательного моделирования технологий их питания и косвенного влияния. Ресурсы используются, это в настоящее время является проблемой. В настоящее время ресурсы в основном используются для выполнения работ, связанных с питанием и косвенным влиянием технологий. Для решения этой проблемы необходимо использовать ресурсы. Для решения этой проблемы необходимо использовать ресурсы.

Целью исследования является анализ влияния технологий их питания и косвенного влияния на развитие инвестиционно-строительного процесса. Для решения этой проблемы необходимо использовать ресурсы. Для решения этой проблемы необходимо использовать ресурсы.

қажеттілігін айқындау мақсатында АМТ-ны пайдаланудың, дамытудың және қолданудың теориялық аспектілерін зерделеу.

Зерттеу объектісі-күрделі құрылыс объектісінің өмірлік циклінің барлық кезеңдерінде ақпараттық модельдеу технологияларын қолдану. Зерттеу барысында жүйелік талдау әдістері қолданылды.

Тірек сөздер: ақпараттық модельдеу технологиясы, инвестициялық-құрылыс жобасы, құрылыс жобасының өмірлік циклі

THE MAIN ASPECTS OF THE USE OF INFORMATION MODELING TECHNOLOGIES IN THE IMPLEMENTATION OF AN INVESTMENT AND CONSTRUCTION PROJECT

Alpatskaya I.E., candidate of economic sciences, associate professor

Aliev A.M.

National Research University Moscow State University of Civil Engineering, Moscow city, Russia

Annotation. When implementing an investment and construction project, large material resources are spent, which in turn are limited. Currently, due to the general economic situation, the issue of financing projects is most acute. It is necessary to use any resources as rationally and efficiently as possible. Taking into account the above, in order to obtain the highest efficiency indicators, it is necessary to assess the economic efficiency at all stages of an investment and construction project: at the pre-design stage, at the design stage and during the construction and operation of investment facilities.

The purpose of the study is to identify, evaluate, and analyze the use of information modeling (TIM) technologies at various stages of the life cycle of a real estate object to increase the efficiency of an investment and construction project. In accordance with the goal, it is necessary to solve the following tasks: to study the performance indicators of the investment and construction project of the process without the use and with the use of TIM; to study the theoretical aspects of the use, development and application of TIM in order to determine the objective needs of the investment and construction project.

The object of the study is the application of information modeling technologies at all stages of the life cycle of a capital construction facility. The methods of system analysis were used in the research process.

Keywords: information modeling technology, investment and construction project, life cycle of a construction project

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБОСНОВАНИЯ ВЫБОРА ОРГАНИЗАЦИОННЫХ И ТЕХНИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОЕКТА

Канхва В.С., кандидат экономических наук, доцент
KanhvaVS@mgsu.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2611-1684>

Гида Н.А.
GidaNA_mgsu@mail.ru

*Национальный исследовательский Московский государственный строительный университет
г. Москва, Россия*

Аннотация. Разработка технико-экономического обоснования инвестиционного проекта призвана помочь бизнесу в оценке и анализе проекта с точки зрения его потенциала, сильных и слабых сторон. В случае дорогостоящих и рискованных проектов подготовка технико-экономического обоснования является важным мероприятием.

Организационно-технологическое проектирование – это разработка оптимальных технологических решений для выполнения строительных процессов с целью получения строительной продукции с минимальными затратами всех видов ресурсов.

Цель исследования заключается в экономическом обосновании выбора организационных и технических решений, используемые для строительного проектирования. В рамках сформулированной цели были поставлены следующие задачи: изучить теоретические основы экономического обоснования организационных и технических решений при реализации инвестиционно-строительного проекта; выделить области, в которых не в полной мере решены научно-практические задачи. Объект исследования – инвестиционно-строительный проект.

В статье рассмотрены особенности реализации инвестиционно-строительных проектов, роль экономического обоснования выбора организационно-технических решений в повышении эффективности управления инвестиционно-строительными проектами, вопросы применения в строительстве технологий информационного моделирования в качестве организационно-технических решений.

Ключевые слова: строительство, организационно-технические решения, инвестиционно-строительный проект, технологии информационного моделирования в строительстве.

Актуальность исследования. При реализации инвестиционно-строительного проекта затрачиваются большие материальные ресурсы, которые в свою очередь ограничены. В настоящее время в связи с общей экономической обстановкой вопрос финансирования проектов стоит наиболее остро. Необходимо максимально рационально и эффективно использовать любые ресурсы.

Учитывая выше сказанное, чтобы получить наивысшие показатели эффективности, следует производить оценку экономической эффективности на всех стадиях инвестиционно-строительного проекта: на предпроектной стадии, на этапе проектирования и в процессе строительства и эксплуатации объектов инвестирования.

Сохраняется актуальность экономического обоснования организационных и технических решений при реализации крупных инвестиционно-строительных проектов.

Методы исследования. В период жизни организации протекает множество процессов. Все из них можно разделить на два вида деятельности: текущая и проектная.

Они в свою очередь преследуют разные цели. Так текущая деятельность направлена на поддержание функционирования производственной системы на определенном уровне с постоянной стабильностью. В пример можно привести процесс приемки, хранения горюче-смазочных материалов (ГСМ), а также транспортировки ГСМ автоцистернами (АЦ) от склада ГСМ до непосредственного потребителя. Здесь работа топливо-заправочного комплекса строится из последовательных циклических операций. Для того, чтобы процесс шел беспрепятственно пользуются методами общего (управление

персоналом, управление качеством), внедрения современных автоматизированных систем управления технологическими процессом (АСУ ТП). В случае появления ошибок, нарушения параметров управляющему производством следует принять меры по устранению аварии и стабилизации ситуации. Такой подход применяют при работе с процессами, имеющими регулярный повторяющийся характер, в условиях прогнозируемой внешней ситуации. Чаще всего все процедуры заранее разработаны и регламентированы в организации и требуют только строгого выполнения.

Проектная деятельность же (и впоследствии строительные-монтажные работы (СМР) по разработанному проекту) непосредственно связана с внесением изменений. Результатом должно являться решение поставленной задачи, такой как достижение запланированных параметров производства, соответствующего уровня промышленной безопасности уровню проектируемого объекта, увеличению объёмов перевалки ГСМ и т.п. Есть проекты типовые, которые разрабатываются под определённые условия (требования Ростехнадзора (РТН), категоричность и класс опасности ОПО, местность) и есть проекты, результатом которых являются уникальные (в смысле не повторяющиеся) технические решения.

Данный подход применим руководителем при выполнении работ, носящих нерегулярный, единичный характер, при неопределённости внешней среды.

При непосредственном сравнении текущей и проектной деятельности можно отметить, что в первом случае выполняются одни и те же операции, чаще всего они имеют какую-то периодичность. В другом случае каждое действие – это шаг к глобальной цели.

Само слово «проект» — это комплекс мероприятий для реализации заданной цели в ограниченных условиях, таких как ограничение во времени, в материальных и трудовых ресурсах (рисунок 1.1).

Рисунок 1 – Проект как процесс перевода системы из исходного в заданное состояние

Термин «проект» мы рассмотрели ранее. Теперь перейдем к понятию инвестиционно-строительный проект. В Российской Федерации действует Федеральный закон от 17.07.98 № 39-ФЗ «Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений» с последующими изменениями. Он регламентирует определяет правовые и экономические основы инвестиционной деятельности, осуществляемой в форме капитальных вложений, на территории Российской Федерации. Согласно ФЗ № 39 инвестиции – «это денежные средства, ценные бумаги, иное имущество, в том числе имущественные права, иные права, имеющие денежную оценку, вкладываемые в объекты предпринимательской и (или) иной деятельности в целях получения прибыли и (или) достижения иного полезного эффекта» [1].

Любой строительный проект считается инвестиционным, в связи с тем, что любой вид строительства требует вложения материальных средств, иначе говоря инвестиций.

Инвестиционно-строительный проект – проект, предусматривающий реализацию полного цикла вложений капиталов до достижения цели инвестирования и завершения предусмотренных проектом работ.

Из-за того, что инвестиционный проект непосредственно связан с большим вложением материальных средств, следует заблаговременно до начала строительства убедиться, что польза, зачастую выражаемая в денежном эквиваленте, полученная от выполнения ИСП будет превышать затраты на его исполнение.

К капитальным вложениям, в свою очередь, относятся инвестиции, по большей части материальные, т.е. основные средства. В их числе затраты на новое строительство, расширение, реконструкцию и техническое перевооружение действующих предприятий, приобретение машин, оборудования, проектно-изыскательские работы и прочие затраты. Все инвестиции в строительный проект являются капитальными вложениями.

Но стоит понимать, что в Российском законодательстве четко прописано определение инвестиционной деятельности, из которого следует, что под инвестиционным проектом нужно понимать конкретную документацию. Такой документацией могут быть обоснование экономической целесообразности, объёма и сроков осуществления капитальных вложений, в том числе необходимую проектно-сметную документацию, разработанную в соответствии с законодательством Российской Федерации и утверждёнными в установленном порядке стандартами (нормами и правилами), а также описание практических действий по осуществлению инвестиций.

Инвестиционно-строительный проект – огромный механизм, которым следует грамотно управлять. Определение управления проектами можно трактовать следующим образом – это методология организации, планирования, руководства и координации людских и материальных ресурсов на протяжении жизненного цикла проекта путем применения современных методов и техники управления для достижения определенных в проекте результатов по составу и объему работ, стоимости, времени и качеству. Т.е. управление предполагает достижение цели и включает в себя три основных задачи: планирование, организацию и контроль. Пояснить эти задачи можно следующим образом:

- Планирование – нужна конечная цель, т.е. прежде всего Заказчик должен определиться чего он хочет достичь: устранить нарушения в области промышленной безопасности, повысить производительность труда, сократить потери на производстве и т.п. Для этого нужно в самом начале ИСП очень грамотно прописать техническое задание сначала на ПИР, потом на СМР;

- Организация – постановка цели в условиях ограниченности ресурсов. Данный этап можно определить как грамотный выбор подрядчика (генподрядчика). Зачастую достичь цели выгоднее бывает не с Подрядчиком, предложившим наименьшую стоимость, а с более квалифицированным. Выгода в этом случае будет прежде всего во времени. Ведь самые ценные ресурсы в сегодняшнем динамично развивающемся мире – это время и люди. А если Заказчик выбирает неквалифицированного подрядчика, то скорее всего это приведёт к огрехам в работе и в большинстве случаев – к затяжным судебным спорам при разрыве контракта;

- Контроль – выявление отклонений на всём протяжении выполнения ИСП и их ликвидация.

По итогам реализации ИСП необходимо достигнуть такого результата, при котором каждый из участников проекта имел бы положительный эффект.

На данном этапе следует разобраться, кто является участниками ИСП. Участники ИСП – физические и/или юридические лица, которые напрямую причастны к проекту и нацелены на успешный его результат, или лица, чьих интересов может касаться реализация проекта. В наше время таких участников называют заинтересованными сторонами. На протяжении жизни проекта появляются и наоборот исчезают различные стейкхолдеры, их достаточно большое количество, в некоторых проектах оно может доходить до сотен, поэтому обозначим основных из них.

– Заказчик – физическое или юридическое лицо, которое планирует осуществить ИСП. В его функции входит обеспечение разработки проектной документации, налаживание процесса строительства. Часто заказчик является будущим владельцем и пользователем результатов проекта.

– Застройщик – физическое или юридическое лицо, имеющее права на земельный участок, на котором планируется строительство. Это может быть как право собственности, так и аренда. Чаще всего Заказчик и Застройщик – одно и то же или тесно связанные лица.

– Инвестор – субъект инвестиционной деятельности, осуществляющий инвестиции, т.е. капитальные вложения, с целью получения прибыли или другого полезного эффекта. Инвестор может вкладывать как собственные средства, так и привлеченные или заемные. Допускается, чтобы участников-инвесторов было несколько.

– Девелопер – лицо, которое осуществляет проект, предполагающий качественные изменения объекта, автор проектного замысла. Его главная цель – увеличить прибыль от выполнения проекта.

– Проектировщик – лицо, занимающееся разработкой проектно-сметной документации. Способен привлекать для выполнения работ субподрядные организации.

В некоторых случаях один участник проекта может принимать на себя несколько ролей одновременно.

Отрезок времени, имеющий начало в точке появления проекта и конец в точке ликвидации, принято считать жизненным циклом проекта. Для каждого проекта, вне зависимости от его базовой структуры, характерен жизненный цикл определенной продолжительности.

Для правильного определения границ жизненного цикла проекта следует четко зафиксировать момент его появления и ликвидации. Началом проекта служит осуществление первых крупных вложений, которое можно считать началом инвестирования. Такими могут быть заключение договоров и получение, трата денег по ним.

Заканчивается же инвестиционно-строительный проект отчуждением прав инвестора на проект.

Результаты и обсуждение. В общем случае ИСП делят на фазы или стадии. Всего их четыре: преинвестиционная стадия, стадия проектирования, стадия строительства и эксплуатационная стадия. Далее на рисунке 1.2 приведен разделенный на стадии график зависимости ресурсов от времени.

Рисунок 2 – Зависимость ресурсов от времени на стадиях ИСП

Рассмотрим, что входит в состав каждой обозначенной стадии.

Преинвестиционная стадия в первую очередь включает в себя инициацию проекта, т.е. санкционирование активных действий по проекту, это может быть издание постановления, распоряжения или приказа. Далее формируется инвестиционная идея

проекта с обозначением и четкой фиксацией целей, задачи и основных характеристик. Выполняется сравнительная оценка альтернативных вариантов, анализ осуществимости проекта, разработка стратегии. Формальными результатами прединвестиционной стадии могут послужить бизнес-план, техническое задание на проектирование и договор с участниками проекта. Часто параллельно прорабатываются несколько бизнес-планов, анализируются и выбирается наиболее выгодный в данной ситуации.

Далее переходят ко второй стадии ИСП – проектированию. Как следует из названия стадии главным её компонентом будет являться проектно-сметная документация. Сюда относят как непосредственно разработку документации, так и получение заключения экспертизы. Попутно для выполнения этих задач заключаются договоры с основными исполнителями, корректируется и уточняется бизнес-план, формируется команда проекта, организуются и проводятся торги. По достижению благоприятных результатов, таких как выдача положительного заключения государственной или негосударственной экспертизой и выдача разрешения на строительство переключаются на следующий этап.

Следующим этапом идет стадия строительства, другими словами, стадия реализации проекта. В нее входят работы, непосредственно относящиеся к процессу возведения объекта, такие как подготовка строительной площадки, поставка материалов и оборудования, выполнение строительно-монтажных работ. На данной стадии кроме прочего, подготавливается исполнительная документация, (в т.ч. подписываются акты скрытых работ, другие документы) и в конце строительства в процессе запуска объекта - акты приемки выполненных работ. Предмет исполнительной документации включает:

- Соответствие выполненных работ и использованных материалов проектной документации;
- Качество выполнения скрытых работ;
- Объемы и сроки выполненных работ;
- Ответственные лица за процедуру контроля;
- Наличие отклонений от проектной документации.

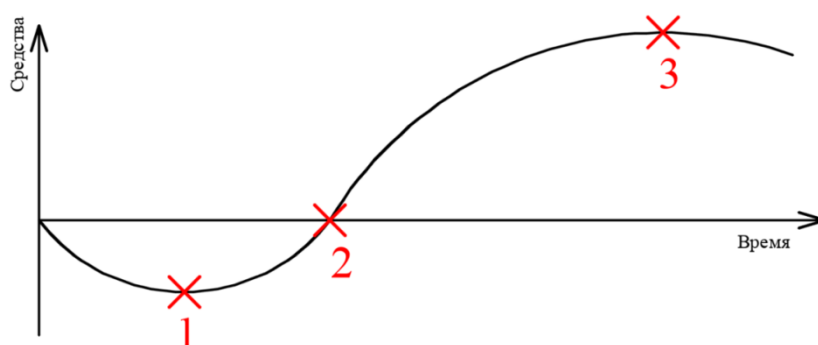

Рисунок 3 – График зависимости средств от времени

На эксплуатационной стадии начинается использование объекта. Он начинает выполнять свои заложенные идеей функции.

Для сокращения времени реализации объекта стадии могут совмещаться по времени.

Если составить график зависимости средств от времени на протяжении всего жизненного цикла проекта (рисунок 1.3), то хочется отметить 3 главные точки.

1 – данная точка обозначает, сколько потребуется вложить средств в финансирование проекта;

2 – точка окупаемости проекта;

3 – точка идеального выхода инвестора из проекта, другими словами, за сколько можно продать проект.

Конечно, всем инвесторам хочется, чтобы точка 1 была как можно ближе к оси X, точка 2 к оси Y, а точка стремилась в бесконечность, но в жизни всё чуть сложнее.

Три главных параметра инвестиционно-строительного проекта – это качество, стоимость, продолжительность. Важно подобрать их соотношение так, чтобы ИСП был максимально эффективен и отвечал поставленным заказчиком задачам. В первой части мы разобрались с определением управления, сейчас же подробно рассмотрим, почему так значительна его роль в масштабе ИСП.

Для успешного выполнения задач инвестора – преумножения инвестиций, соблюдения сроков, качества выполнения работ, соответствия требованиям Российского законодательства, требуется добиться результата аналогичного первоначальному замыслу, для этого в свою очередь следует правильно управлять ИСП, в этом и заключается управленческая деятельность.

Контроль за соответствием максимально высоким стандартам качества является главной целью управленческой деятельности по любому строительному проекту.

Основными управляемыми параметрами ИСП являются:

- Содержание – замысел, задачи, критерии положительного результата;
- Стоимость работ, затраты и расходы по проекту;
- Временные параметры – продолжительность, срок;
- Качество результата – качество материалов, проектных решений и т.п.;
- Ресурсы – материальные, трудовые, технические.

Очевидно, что невозможно выполнить проект одновременно дешево, быстро и качественно, каким бы опытным и квалифицированным не был управляющий. Так как изменение одного из параметров неизбежно влияет на значения соседних.

Так, к примеру проект с наиболее сжатыми сроками потребует наибольших капиталовложений, для того чтобы их сократить, следует прийти к оптимальному значению продолжительности инвестиционно-строительного проекта, в противоположенной же ситуации, если чрезмерно затягивать со сроками реализации ИСП объем инвестиций будет увеличиваться за счет роста условно-постоянных расходов.

Повышение эффективности реализации ИСП обусловлено снижением стоимости капитальных и эксплуатационных затрат, сокращением сроков строительства, повышением качества строительной продукции и достигается за счет применения оптимальных организационно-технических решений, разрабатываемых в рамках проекта.

Так как организационно-технические решения охватывают весь жизненный цикл проекта, следует проводить технико-экономическое сравнение возможных альтернативных вариантов. Важно понимать, что то или иное решение не должно носить локальный характер, и например, давать возможность уменьшить затраты «здесь и сейчас», оно должно иметь ценность для всего инвестиционно-строительного проекта, положительно влиять на его эффективность в целом, может быть более выгодным в перспективе. Именно поэтому важно проводить анализ не только технических, но и технологических решений.

На прединвестиционной стадии, кроме прочего, производится оценка стоимости реализации проекта, она основана на неполной и ограниченной информации, вследствие чего результат получается неточным и условным. Может быть рассчитана предельная стоимость реализации объекта, в этом случае она будет наибольшей из последующих и далее должна уменьшаться по мере более детальной проработки.

В предварительном технико-экономическом обосновании излагают основные технико-экономические показатели ИСП: затраты на осуществление проекта, уровень или динамика развития рынка, темпы роста вложений, потребность в увеличении капитальных вложений, степень риска и другие показатели.

На первой стадии, как правило совместно с проектировщиком, формируется итоговый вариант реализации проекта. Также осуществляется его технико-экономическое обоснование с целью определения его коммерческой эффективности.

На стадии проектирования осуществляется оценка стоимости ИСП на основании точных данных о технических и технологических решениях объекта инвестирования. Итогом каждого проекта является непосредственно рабочая документация, которая передается строителям и в состав которой входят ведомости объёмов работ и спецификации на необходимые материалы и оборудование. Соответственно на основании вышеперечисленного запрашиваются коммерческие предложения на материалы и оборудование и разрабатываются сметы непосредственно на СМР. Заказчик получает на выходе конкретную стоимость ИСП в части приведения объекта в рабочее состояние, позволяющее вести его безопасную эксплуатацию. При этом надо не забывать о том, что помимо строительной части будет ещё множество дополнительных затрат – таких как разработка необходимых технических регламентов, обоснований, других необходимых документов (таких как ПЛАРН, ПЛАС, декларация промышленной, пожарной безопасности и т.п.), обучение сотрудников, лицензирование и т.д.

Несмотря на активный переход мировой строительной отрасли на ТИМ, в России существует множество причин, тормозящих внедрение ТИМ. На сегодняшний день одним из ключевых факторов, замедляющим переход на ТИМ, является отсутствие понимания и сложность подсчета экономического эффекта в краткосрочном периоде планирования [7].

В России, как показывает опыт, стоимость проектирования с применением ТИМ на сегодняшний день дороже в среднем на 18-20 % по сравнению с традиционным проектированием [8]. При этом нет стопроцентной гарантии, что эти затраты окупятся в рамках 1-2 проектов. В условиях сложившейся на сегодняшний день не стабильной экономической ситуации многие компании инвестиционно-строительной сферы считают, что окупить вложения в ТИМ и получить положительный экономический эффект от их применения в краткосрочной период достаточно сложно ввиду наличия больших рисков. [7].

Здесь стоит отметить, что помимо всех неоспоримых преимуществ, внедрение ТИМ в России имеет свои недостатки, в виде условий и требований при их применении являющихся препятствием для внедрения:

- наполнение информационной модели данными достаточно кропотливый и длительный процесс, поэтому вопреки ожиданиям, внедрение ТИМ не сокращает существенно сроки проектирования;
- большие первоначальные вложения, связанные с закупкой дорогостоящего программного обеспечения, преимущественно импортного;
- увеличение затрат на оплату труда инженерно-технических работников, которое обусловлено необходимостью включения в штат ТИМ-инженеров;
- отсутствие требуемого количества специалистов по ТИМ;
- недостаточно проработанная нормативно-законодательная база и отсутствие системы государственных стандартов реализации инвестиционно-строительных проектов с использованием ТИМ.

Одной из серьезных проблем, тормозящих внедрение ТИМ в строительной отрасли России, является необходимость привлечения и подготовки квалифицированных и профессиональных специалистов. Эти процессы, к сожалению, являются дорогостоящими и требующими продолжительного количества времени на подготовку кадров.

На сегодняшний день ни одна компания инвестиционно-строительной отрасли РФ не представила в систематизированном виде информацию об экономическом эффекте применения ТИМ. Оценка масштабов внедрения ТИМ в настоящее время является также проблематичной. Нет точной информации, насколько широко используются возможности ТИМ - только для создания геометрической 3D-модели или выполняется более полное насыщение информационной модели проектными данными [7].

Из вышеизложенного можно сделать вывод, что активизация процессов внедрения ТИМ в строительной отрасли зависит от возможности оценить экономический эффект от использования ТИМ на основных этапах жизненного цикла ИСП. К сожалению, существующие методики расчета экономического эффекта в строительстве не учитывают специфику отрасли и не адаптированы к условиям применения ТИМ. Следовательно, актуальной целью работы по ускорению внедрения ТИМ в строительной отрасли является разработка методики выбора вариантов ТИМ на основе расчета показателей эффективности применения технологии информационного моделирования на основных этапах жизненного цикла ИСП. Достижение этой цели возможно путем решения следующих задач:

1. Проведение анализа отечественного и международного опыта применения ТИМ в инвестиционно-строительной отрасли и методов оценки эффективности.
2. Определение критериев оценки эффективности применения ТИМ на этапах проектирования и реализации ИСП.
3. Разработка экономико-математической модели расчета показателей эффективности применения ТИМ на этапе реализации инвестиционно-строительного проекта.
4. Оценка вариантов программного обеспечения для реализации инвестиционно-строительных проектов с применением ТИМ.
5. Оценка эффективности применения ТИМ по разработанной методике на конкретном примере.

Рисунок 4 – Алгоритм действий по разработке отечественной методики оценки эффективности применения ТИМ в ИСП

С учетом вышеизложенного предлагается следующий алгоритм действий по разработке отечественной методики выбора вариантов использования ТИМ в инвестиционно-строительных проектах и расчета ожидаемой эффективности применения данной технологии представленный на рисунке 1.4.

Для выбора конкретной методики оценки на Этапе II необходимо определить требования к методам расчета с учетом российской специфики строительной отрасли. После чего выявляется возможность адаптации выбранных методов к специфике российской строительной отрасли (Этап III) с учетом текущего уровня применения ТИМ в России [17].

На следующем Этапе IV разрабатывается система критериев выбора вариантов программного обеспечения для информационного моделирования, а также определяются показатели для оценки экономической эффективности использования ТИМ в ИСП. На основании системы критериев выбора программного обеспечения для ТИМ – моделирования разрабатывается модель процесса выбора программного обеспечения для создания информационной модели объекта строительства и формируется алгоритм выбора вариантов программного обеспечения для ИСП реализуемых с использованием ТИМ [15].

Разработка экономика-математическая модель оценка эффективности использования ТИМ в ИСП выполняется на Этапе V и подразумевает расчет величины сокращения затрат на стадии строительства при условии создания информационной модели объекта строительства [18].

На Этапе VI на основании полученных результатов оценки эффективности применения ТИМ принимается решение об использовании данной технологии в конкретном ИСП и, в случае принятия положительного решения выбирается специализированное программное обеспечения для информационного моделирования объекта строительства.

На заключительном этапе Этап VII предлагается применить разработанную методику оценки эффективности применения ТИМ на примере реализации конкретного ИСП, реализуемого при помощи ТИМ, а также рекомендуется выполнить сравнительный анализ стоимостных показателей ИСП реализуемого с использованием ТИМ с аналогичным ИСП без применения ТИМ.

Заключение. В результате проделанной работы были изучены теоретические и методические основы экономического обоснования выбора организационных и технологических решений.

Для детальной и качественной проработки практического вопроса разобрана специфика технологических процессов при строительстве объекта социального назначения на примере общеобразовательной школы.

Главная задача обоснования выбора технологических решений – повышение эффективности инвестиционно-строительного проекта в целом. Именно от правильной взаимосвязи, грамотных сочетаний выбранных решений зависит успех проекта.

Наиболее прогрессивный метод для выбора решений – вариативное проектирование. Он подразумевает под собой сравнение нескольких вариантов и выбор наиболее благоприятного для данной ситуации.

В результате выполнения исследования были решены задачи, поставленные на начальных этапах данной работы:

- разработана модель процесса выбора метода вариативного проектирования
- разработана модель процесса выбора программного обеспечения для ТИМ моделирования на этапе проектирования объекта строительства;
- разработан алгоритм выбора программного обеспечения для инвестиционно-строительных проектов реализуемых при помощи ТИМ.

По итогам проведенного анализа зарубежного и отечественного опыта использование ТИМ в инвестиционно-строительной отрасли выявлено значительное

отставание российской строительной отрасли от развитых зарубежных стран – лидеров по внедрению ТИМ в инвестиционно-строительный процесс. Данное отставание от зарубежных стран в первую связано с отсутствием возможности оценить экономический эффект в краткосрочном периоде планирования, т.к. отсутствует методика, позволяющая оценить на стадии строительства эффективность применения ТИМ.

В исследовательской работе предложен алгоритм действий по разработке отечественной методики оценки эффективности применения ТИМ в инвестиционно-строительных проектах в условиях российской специфики. Алгоритм содержит семь основных этапов учитывающих нормативно-законодательную базу РФ и варианты возможного использования, имеющегося на российском рынке программного обеспечения для ИСП реализуемых с применением ТИМ.

Литература:

[1] Федеральный закон "Об инвестиционной деятельности в Российской Федерации, осуществляемой в форме капитальных вложений" от 25.02.1999 N 39-ФЗ (последняя редакция)

[2] Градостроительный кодекс Российской Федерации от 29.12.2004 N 190-ФЗ (ред. от 01.05.2022)

[3] **Алехина, О.А.** Инвестиционная деятельность предприятий / О.А. Алехина // «Научно-практический журнал Аллея Науки», 2018. – №1(17). С.1-5.

[4] **Андрусевич, Д.А.,** Терещенко И.А., Ханюченко Н.Д. Классификация нефтебаз // REFERATOTECH. – Краснодар: Издательский Дом – Юг, 2022. – С. 53-55.

[5] **Орлов, В.Н.** Гасанов М.В.. Точные границы области применения приближенного решения для некоторого класса нелинейных дифференциальных уравнений в комплексной области // Вестник МГСУ URL: <https://www.vestnikmgsu.ru/jour/issue/view/190>. URL: <https://doi.org/10.22227/1997-0935.2023.12.1892-1900> (дата обращения: 11.07.2022).

[6] **Банникова, Е.П.** Методология определения ключевых стейкхолдеров и их требований // Хроноэкономика, 2019. №1 (14). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-opredeleniya-kluchevykh-steykholderov-i-ih-trebovaniy> (дата обращения: 01.04.2022).

[7] **Бирючинская, М.А.** Проблемы управления инвестиционно-строительными проектами URL: <http://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/12570/s013-004.pdf>; jsessionid=0DF003C44CD5D2DDB3A480860F0E2FC0?sequence=1

[8] ГОСТ Р 58179-2018 ИНЖИНИРИНГ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ = Construction engineering. Terms and definitions: НАЦИОНАЛЬНЫЙ СТАНДАРТ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ УТВЕРЖДЕН И ВВЕДЕН В ДЕЙСТВИЕ Приказом Федерального агентства по техническому регулированию и метрологии от 16 июля 2018 г. N 416-ст, – Москва Стандартинформ, 2018. – 12 с.

[9] **Кочкаева, Д.О.** Экономическая эффективность инвестиционной деятельности / Д.О.Кочкаева // «Научно-практический журнал Аллея Науки», 2019. — №3(30). – С. 1-4.

[10] **Леута, И.А.,** Ерыгин Ю.В. Уточнение понятия "проект" в проектном управлении // Решетневские чтения, 2018. №. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/utochnenie-ponyatiya-proekt-v-proektnom-upravlenii> (дата обращения: 01.05.2022).

[11] **Малахов, В.И.** Контрактное моделирование инвестиционно-строительных проектов URL: https://www.cfin.ru/itm/bpr/project_lifecycle_process.shtml (дата обращения: 25.05.2022).

[12] **Маркина, М.В.,** Светлорусова А.М. Инвестиционно-строительный инжиниринг // Актуальные вопросы права, экономики и управления. - Пенза: МЦНС Наука и Просвещение, 2019. – С. 148-150.

[13] **Мишланова, М.Ю.,** Чернышова Е.В. Структурная роль строительства в развитии российской экономики. Вестник гражданских инженеров, 2019. – № 4 (75). – С. 173-180.

References:

- [1] Federal'nyj zakon "Ob investicionnoj deyatelnosti v Rossijskoj Federacii, osushchestvlyaemoj v forme kapital'nyh vlozhenij" ot 25.02.1999 N 39-FZ (poslednyaya redakciya)[in Russian]
- [2] Gradostroitel'nyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 29.12.2004 N 190-FZ (red. ot 01.05.2022)
- [3] **Alekhina, O.A.** Investicionnaya deyatelnost' predpriyatij /O.A. Alekhina// «Nauchno-prakticheskij zhurnal Alleya Nauki», 2018. – №1(17). S.1-5. [in Russian]
- [4] **Andrusevich, D.A.**, Tereshchenko I.A., Hanyuchenko N.D. Klassifikaciya neftebaz // REFERATOTECH. – Krasnodar: Izdatel'skij Dom – YUg, 2022. – S. 53-55. [in Russian]
- [5] **Orlov, V.N.**, Gasanov M.V.. Tochnye granicy oblasti primeneniya priblizhennogo resheniya dlya nekotorigo klassa nelinejnyh differencial'nyh uravnenij v kompleksnoj oblasti \ Vestnik MGSU URL:<https://www.vestnikmgsu.ru/jour/issue/view/190>. URL:<https://doi.org/10.22227/1997-0935.2023.12.1892-1900> (data obrashcheniya: 11.07.2022). [in Russian]
- [6] **Bannikova, E.P.** Metodologiya opredeleniya klyuchevyh stejkkholderov i ih trebovanij // Hronoekonomika, 2019. №1 (14). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-opredeleniya-klyuchevyh-steykholderov-i-ih-trebovanij> (data obrashcheniya: 01.04.2022). [in Russian]
- [7] **Biryuchinskaya, M.A.** Problemy upravleniya investicionno-stroitel'nymi proektami URL: <http://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/12570/s013-004.pdf;jsessionid=0DF003C44CD5D2DDB3A480860F0E2FC0?sequence=1> [in Russian]
- [8] GOST R 58179-2018 INZHINIRING V STROITEL'STVE = Construction engineering. Terms and definitions: NACIONAL'NYJ STANDART ROSSIJSKOJ FEDERACII UTVERZHDEN I VVEDEN V DEJSTVIE Prikazom Federal'nogo agentstva po tekhnicheskomu regulirovaniyu i metrologii ot 16 iyulya 2018 g. N 416-st, – Moskva Standartinform, 2018. – 12 s. [in Russian]
- [9] **Kochkaeva, D.O.** Ekonomicheskaya effektivnost' investicionnoj deyatelnosti / D.O.Kochkaeva // «Nauchno-prakticheskij zhurnal Alleya Nauki», 2019. — №3(30). – S. 1-4. [in Russian]
- [10] **Leuta, I.A.**, Erygin YU.V. Utochnenie ponyatiya "proekt" v proektnom upravlenii // Reshetnevskie chteniya, 2018. №. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/utochnenie-ponyatiya-proekt-v-proektnom-upravlenii> (data obrashcheniya: 01.05.2022). [in Russian]
- [11] **Malahov, V.I.** Kontraktnoe modelirovanie investicionno-stroitel'nyh proektov URL: https://www.cfin.ru/itm/bpr/project_lifecycle_process.shtml (data obrashcheniya: 25.05.2022). [in Russian]
- [12] **Markina, M.V.**, Svetlorusova A.M. Investicionno-stroitel'nyj inzhiniring // Aktual'nye voprosy prava, ekonomiki i upravleniya. – Penza: MCNS Nauka i Prosveshchenie, 2019. – S. 148-150. [in Russian]
- [13] **Mishlanova, M.YU.**, Chernyshova E.V. Strukturnaya rol' stroitel'stva v razvitii rossijskoj ekonomiki. Vestnik grazhdanskih inzhenerov, 2019. № 4 (75). S. 173-180. [in Russian]

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫС ЖОБАСЫН ІСКЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЕШІМДЕРДІ ТАҢДАУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Канхва В.С., экономика ғылымдарының кандидаты, доцент
Гида Н.А.

Мәскеу мемлекеттік құрылыс Ұлттық зерттеу университеті, Мәскеу қ, Ресей

Аңдатпа. Инвестициялық жобаның техникалық-экономикалық негіздемесін әзірлеу барысында бизнес жобаның әлеуетін, күшті және әлсіз жақтарын зерттеп, бағалау мен талдауды өткізген жөн. Күрделі және тәуекелді жобаларда алдымен техникалық-экономикалық негіздемені дайындап алу маңызды іс-шара болып табылады.

Ұйымдастырушылық-технологиялық жобалау-бұл ресурстардың барлық түрлерінің минималды шығындарымен құрылыс өнімдерін алу мақсатында құрылыс үдерісін орындау үшін оңтайлы технологиялық шешімдерді әзірлеу.

Зерттеудің мақсаты-құрылысты жобалау кезінде қолданылатын ұйымдастырушылық және техникалық шешімдерді таңдаудың экономикалық негіздемесі. Тұжырымдалған мақсат шеңберінде мынадай міндеттер қойылды: инвестициялық-құрылыс жобасын іске асыру кезінде ұйымдастырушылық және техникалық шешімдердің экономикалық негіздемесінің теориялық негіздерін зерделеу; ғылыми-практикалық міндеттер толық шешілмеген салаларын бөліп көрсету. Зерттеу нысаны-инвестициялық құрылыс жобасы.

Мақалада инвестициялық-құрылыс жобаларын іске асырудың ерекшеліктері, инвестициялық-құрылыс жобаларын басқарудың тиімділігін арттыруда ұйымдастырушылық-техникалық шешімдерді таңдаудың экономикалық негіздемесінің рөлі, құрылыста ақпараттық модельдеу технологияларын ұйымдастырушылық-техникалық шешімдер ретінде қолдану мәселелері қарастырылған.

Тірек сөздер: құрылыс, ұйымдастырушылық-техникалық шешімдер, инвестициялық-құрылыс жобасы, құрылыстағы ақпараттық модельдеу технологиялары.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE ECONOMIC JUSTIFICATION OF THE CHOICE OF ORGANIZATIONAL AND TECHNICAL SOLUTIONS IN THE IMPLEMENTATION OF AN INVESTMENT AND CONSTRUCTION PROJECT

Kankhva V.S. candidate of economic sciences, associate professor
Gida N.A.

National Research University Moscow State University of Civil Engineering, Russian Federation

Annotation. In the process of developing a feasibility study of an investment project, it is advisable to study the potential, strengths and weaknesses of the business project, conduct an assessment and analysis. In complex and risky projects, it is important to first prepare a feasibility study.

Organizational and technological design is the development of optimal technological solutions for performing construction processes in order to obtain construction products with minimal expenditure of all types of resources.

The purpose of the study is to provide an economic justification for the choice of organizational and technical solutions used for construction design. Within the framework of the formulated goal, the following tasks were set: to study the theoretical foundations of the economic justification of organizational and technical solutions in the implementation of an investment and construction project; to identify areas in which scientific and practical tasks have not been fully solved. The object of the study is an investment and construction project.

The article considers the specifics of the implementation of investment and construction projects, the role of economic justification for the choice of organizational and technical solutions in improving the efficiency of management of investment and construction projects, the issues of using information modeling technologies in construction as organizational and technical solutions.

Keywords: construction, organizational and technical solutions, investment and construction project, information modeling technologies in construction.

METHODOLOGY OF ASSESSMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CITY-FORMING ENTERPRISES IN SINGLE-INDUSTRY TOWNS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Tovma N.A.¹, PhD

nataliya-tovma@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-9114-6923>

Bianchi I.S.², PhD, associate professor

isaias.bianchi@gmail.com, <https://www.orcid.org/0000-0001-5480-0642>

¹*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty city, Kazakhstan*

²*University of Santa Catarina, Florianopolis city, Brazil*

Annotation. The urgency of the problem of development of town-forming enterprises has been facing the world for several years. The aim of the research is to develop theoretical and practical recommendations on sustainable development of town-forming enterprises. To achieve the goal, the method of content analysis was chosen, which allows to identify problematic issues and ways to solve them. The main results of the research: the development of town-forming enterprises abroad is considered, the current state of town-forming enterprises is studied, on the basis of which the coefficients of financial stability of 9 town-forming enterprises of monotowns of the Republic of Kazakhstan are calculated, the distribution of town-forming enterprises according to the criteria of financial stability is given, the mechanism of sustainable development of town-forming enterprises is proposed.

The proposed recommendations will contribute to the sustainability of town-forming enterprises and promote the revival of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan. The results of the study are aimed at further development of theoretical and practical recommendations for the development of single-industry towns in order to improve competitiveness, level and quality of life of the population.

Keywords: town-forming enterprises, monotowns, sustainable development of single-industry towns.

Introduction. Town-forming enterprises occupy a special place in the development of single-industry towns, since they determine the financial resources of the town, provide jobs, influence the state of infrastructure, solve social problems, determine the socio-economic development of territories, solve sustainability problems, which ensures their survival and profit. Town-forming enterprises are the largest taxpayer and provide employment for a significant proportion of the population of single-industry towns.

According to Jussonova and Beimisheva (2021) the Strategy Kazakhstan-2050, which lays out the country's development goals until 2050, aims to raise the urban population to 70%. Currently, a large portion of the urban populace resides in industrial cities, termed as monotowns by the government due to their reliance on a single industry, predominantly mining. Given Kazakhstan's reliance on natural resources, these monotowns play a crucial role in the nation's development. As the government strives to accelerate urbanization, it is confronted with the challenge of balancing urban and regional growth to ensure the prosperity of cities, towns, and villages.

In the Republic of Kazakhstan there are 27 single-industry towns and 49 town-forming enterprises, 19 of them have operating town-forming enterprises, 5 have partially town-forming enterprises, in 3 cities there are no town-forming enterprises (Monocities of Kazakhstan, 2022).

City-forming enterprises have many problems, in particular: financial problems, which often arise due to the difficult financial situation, problems associated with the production and sale of competitive products, which can lead to recession and stagnation of the economy.

It is possible to solve these problems on the basis of analyzing the financial condition of the company and effective innovation policy, with the help of which it is possible to saturate the market with a variety of competitive products.

The financial stability of the enterprise is its reliably-guaranteed solvency under normal business conditions and random changes in the market.

The analysis of financial sustainability of city-forming enterprises allows to identify the main problems and determine which financial items should be paid special attention to.

Sustainable development of town-forming enterprises is one of the main factors leading to the solution of the problem of employment and unemployment of single-industry towns.

We conducted a systematic literature review on Scopus and only found 31 articles about Monotown, 31 studies in Kazakhstan. In fact, this is an emerging topic and deserves more studies. Therefore, the objective of this study is the assessment of sustainable development of city-forming enterprises.

The document has the following structure: [Section 2](#) presents the literature review. [Section 3](#) describes the followed research methodology and the construction of the proposal. [Section 4](#)

presents the Results and discussion. [Section 5](#) concludes the study by describing the conclusion.

1. Literature Review. Many scientists have studied and evaluated the development of monotowns, in particular. K.A. Rubanova considers a town-forming enterprise as an enterprise where a significant part of working citizens of a city or settlement works, in connection with which it affects the employment of the population, affects the infrastructure and social problems (Rubanova K.A., 2015).

According to O.G. Kryukova, A.N. Ryakhovskaya, S.E. Kovan, a city-forming enterprise is considered to be such an enterprise whose number of employees is 25% of the working population (Kryukova O.G., 2014).

City-forming enterprises should develop. The principle of sustainable development of city-forming enterprises should be observed.

T.V. Begun under the sustainable development of a town-forming enterprise understands the process of preserving trends in improving the main environmental, social and economic indicators of the enterprise's activity, which contribute to building up the potential of the town-forming enterprise and single-industry town and increasing its competitiveness in the strategic period

Begun T.V. developed a scheme for conducting a comprehensive assessment of sustainable development of a city-forming enterprise, which includes the following stages:

1) group indicators that ensure sustainable development, ranking and assigning weighting coefficients,

2) determination of private indicators in each group, ranking and assigning weighting coefficients to them,

3) management of normative and planned values characterizing the sustainable development of enterprises, selection of the scale of evaluation of indicators,

4) determination of actual values of private indicators of sustainable development: organization of collection, calculation of actual values, determination of deviations from planned values,

5) determination of local indicators for each group of sustainable development, bringing indicators to a commensurable form, calculation of local indicators of sustainable development,

6) determination of the generalized integral indicator of sustainable development of the enterprise,

7) conclusions about the level of sustainable development of the enterprise

Boyko E.N. and Kulay S.V. also adhere to the same methodology (Boyko E.N., Kulay S.V., 2019).

However, this methodology does not take into account the factors that affect the action of the city-forming enterprise.

P. Kaplan and D. Norton proposed a balanced system for evaluating city-forming enterprises.

Kharitonova N.A., Kharitonova E.N. offer a methodology of express-diagnostics of the performance of business systems of city-forming enterprises, which includes several stages:

- 1) calculation of actual values used in the models,
- 2) determination of the degree of conformity accepted in the base of comparison,
- 3) calculation of a complex indicator reflecting the performance of the complex business system,
- 4) determination of the level of performance of business systems taking into account the opinion of stakeholders (Kharitonova N.A., Kharitonova E.N., 2019).

Skidanova Y.V. offers a factor model of diagnostics of city-forming enterprises based on the resource approach and the formation of information blocks in accordance with the adopted system of business assessments as a quantitative tool proposed synergetic adaptor based on the calculation of 32 indicators

However, despite the fact that many authors have studied the assessment of town-forming enterprises, many issues related to the sustainable development of town-forming enterprises remain unexplored, in particular, the issues of sustainability of town-forming enterprises of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan have not been studied, the mechanism of sustainable development of town-forming enterprises of single-industry towns in the Republic of Kazakhstan has not been developed. The great need to study this issue predetermined the purpose and directions of the study.

2. Methodology. The research was conducted in four stages. At the first stage the foreign experience of city-forming enterprises was studied. At the second stage, the current state was considered and the coefficients of financial sustainability of city-forming enterprises were calculated. At the third stage, the city-forming enterprises were distributed according to the sustainability criteria. At the fourth stage, a mechanism is developed, which consists in the sustainable development of city-forming enterprises on the basis of social, environmental accountability and responsible production and consumption, which corresponds to the 12 Goals of the SDGs.

To solve the set tasks, the method of content analysis was chosen to identify problematic issues and ways to solve them and methods of comparison, contrast and coefficients.

3. Results and discussion. The results and discussion are presented below.

1. Foreign experience in the development of city-forming enterprises has been studied.

It seems appropriate to study the experience of foreign countries in the development of international cooperation in order to compare this experience with the practice of solving the problems of city-forming enterprises of foreign countries and the development of international cooperation.

In the foreign experience city-forming enterprises are presented as: technoparks, science cities, enterprises.

The first research park called "Silicon Valley" was organized in the USA in the 50s of the 20th century. Today, 150 technoparks are concentrated in the USA, which is 30% of the technoparks of the whole world.

The most successful experience in the development of town-forming enterprises and single-industry towns is recognized as German, regulation of the Ruhr region, specializing in the coal mining industry.

Germany has the most interesting experience in the development of technoparks. The main feature of creation of technoparks in Germany is successful business development and quite a large number of employment in the region or city. Founders of technoparks are often local authorities or representatives of financial and business structures. German experts distinguish three factors for the successful functioning of a technopark: the vigor of the authorities, the interest of local industry, and the presence of a local educational center. Currently, there are more than 100 technoparks in Germany.

Quite attractive technoparks are located in India. To date, there are about 20 of them. The peculiarity of technoparks in India is the creation and use of quality infrastructure at a close distance from educational centers, as well as the use of the mechanism of special economic zones.

Sweden enjoys wide popularity of technology parks. One of the most famous parks is "Ideon", which has more than 170 firms.

The development and formation of technology parks has gained high popularity in South-East Asia. It was in Taiwan that a science park was formed on the basis of two major universities. In the technopark there are offices of more than 100 corporations.

In Great Britain in the early 1980s the problem of functioning of city-forming enterprises of coal and steel industries became more acute. In 1981-1997, 124 coal mining and processing enterprises out of 130 were closed, as a result of which 193,000 people lost their jobs.

Due to the disintegration of the British colonies, deindustrialization affected the major centers of Manchester and Liverpool. The authorities developed measures aimed at modernization of single-industry towns and town-forming enterprises. An important direction in the development of town-forming enterprises in England was the physical generation of single-industry towns. Thus, more than half of the industrial areas were rehabilitated, and the remaining part was redeveloped into residential and office premises. Business Linc projects were launched to develop small and medium-sized businesses. For the development of exports Trad investment. The share of small companies is approaching 40%. The reasons for the inactivity of city-forming enterprises have been identified. A zone was created in Korea to stimulate the transportation sector.

After World War II, a program of territorial reorganization was launched to rehabilitate depressed areas and create diversified industrial enterprises. Thus, Arden, Lorraine and Alsace became central areas of coal and metallurgical industry. Under the state launched industrial construction.

French authorities succeeded through the influence of the state on town-forming enterprises.

A national feature of Japan is the system of lifetime employment, employees work at the same enterprise until retirement. The problems of single-industry towns in Japan fall on the shoulders of town-forming enterprises, which bear high social responsibility.

The development of town-forming enterprises and single-industry towns is usually explained by the entry of the majority into the era of industrial society. The United States of America has its own approach to the assessment of town-forming enterprises. The development strategy of town-forming enterprises in the United States can be divided into two categories: one is to support growth and the other is to reduce costs. Growth support for city-forming enterprises includes the creation of enterprise zones (enterprise zones), called by the municipality for intensive development. Companies opening a business there receive tax breaks or subsidies. Another option is the creation of tourist centers and attractions. Minimization of losses implies reduction of state support. In particular, their emergence is caused by the development of industry in the United States (Pittsburgh, Detroit), the creation of a large agro-industrial cluster in the west and the military-industrial agglomeration in the south, including such states as New Mexico, California, Texas. City-forming enterprises here have become the locomotive of the U.S. economy.

For example, in the city of Flint (Michigan), the local government has implemented a program to downsize the city by razing sparsely populated areas and creating a park there. Another option is to save costs on electricity and fire safety.

The USA is characterized by imbalance of single-industry towns and city-forming enterprises. An example is the city of Detroit and its enterprises. The city and its major enterprises have fallen into disrepair due to the energy crisis. Large enterprises were forced to move production to other cities and even countries, as business development became

inexpedient. Such processes should serve as a signal for the Republic of Kazakhstan, where city-forming enterprises represent a significant part of the country's economic development.

Canadian experience in the development of town-forming enterprises is related to the formation of single-industry towns and town-forming enterprises in the provinces of Quebec.

Thus, based on the successful world experience, in the Republic of Kazakhstan it is necessary to develop new forms of interaction in scientific and technological partnerships. The state should intensify the formation and activities of research partnerships to expand industrial innovation. At present, there is a need for special organizational structures that are able to respond to the needs of the market and analyze market trends; to have systematic information on available scientific, design, technological developments in a particular industry; to select on this basis promising scientific developments; to create mechanisms that allow scientists to develop in practice their ideas and receive from this the appropriate part of the profit.

2. The current state of city-forming enterprises has been studied, on the basis of which the coefficients of financial stability of 9 city-forming enterprises of monocities of the Republic of Kazakhstan have been calculated.

The main factors determining the financial stability of the enterprise include the financial structure of capital (the ratio of borrowed and own funds, as well as long-term and short-term sources of funds) and the financing policy of individual components of assets (primarily non-current assets and inventories). Therefore, to assess financial stability it is necessary to analyze not only the structure of financial resources, but also the directions of their investment.

The condition and guarantee of survival and development of any city-forming enterprise is its financial stability. If the enterprise is financially stable, it is able to "withstand" unexpected changes in market conditions and not to be on the edge of bankruptcy. Moreover, the higher its stability, the more advantages it has over other enterprises in the same sector of the economy in obtaining loans and attracting investment. A financially stable enterprise timely settles its obligations with the state, extra-budgetary funds, personnel, and counterparties.

According to the value of the financial stability ratio, it is possible to conclude what share of assets is financed from reliable and stable sources, and on this basis to assess the extent to which the company depends on borrowers' funds. Reliable sources are those that are used by the company for more than a year.

This indicator is calculated according to the following formula:

$$K_{\text{finu}} = \frac{K_{\text{sob}} + O_{\text{bds}}}{B_{\text{b}}} \quad (1)$$

Where K_{finu} - financial stability ratio

K_{sob} - equity ratio, including available reserves

O_{bds} - long-term liabilities

B_{b} - balance currency

The financial stability ratio demonstrates the extent to which the company's assets are financed by reliable and long-term sources. That is, it shows the share of sources to finance its economic activity, which the company can attract on a voluntary basis.

Let us consider the indicators of financial stability of city-forming enterprises (Table 1).

3. The distribution of city-forming enterprises by financial stability criteria is given.

Analyzing the financial stability ratio, the formula of which is given above, we can say that the closer its value is to 1, the more stable is the company's position, since the share of long-term sources of financing is much higher than that of short-term sources. The ideal value equal to 1 indicates that the company does not attract short-term sources of financing. A ratio value exceeding 0.9 indicates that the company is financially independent. In addition, it also indicates that the analyzed company will remain solvent in the long term.

Table 1 – Financial stability of city-forming enterprises of the Republic of Kazakhstan

No	Enterprises	City	Own funds	Non-current liabilities	Balance sheet currency	Financial sustainability
1	Stepnogorsk Bearing Plant JSC	Stepnogorsk	14 467 281	149002	15 933 372	0,9
2	Kazakhaltyn JSC	Stepnogorsk	22034387	75175880	138 830 674	0,70
3	Donskoy Mining and Processing Plant, branch of TNC Kazchrome JSC	Chromtau	109758177	11 475 889	134164957	0,9
4	Bukhtarminskaya GRES	Serebryansk	2 241129	1716471	4087730	1
5	EuroChem-Udobrenia LLP	Zhanatas	2403963	4082487	9822283	0,6
6	Kazakhmys Corporation LLP	Balkhash	400692	343815	1038286	0,71
7	JSC Zhairesky GOK	Karazhal	727965	9477494	11177906	0,9
8	ArcelorMittal Temirtau JSC	Temirtau	1000000	55000000	68000000	0,82
9	JSC Sokolovsko-Sarbai Mining and Processing Production Association	Rudny	235777508	383075561	780635755	0,79
Note - calculated by the author on the basis of literature data 10-18						

Normative value of the financial stability ratio.

Acceptable for stable economic activity the value of the financial stability ratio is within the range from 0.8 to 0.9. This is the normative value.

Risky ratios of financial stability of the organization.

If the financial stability ratio has fallen below 0.75, it should be a very alarming signal for the company. This situation may indicate the emergence of the risk of chronic insolvency of the company, as well as its falling into financial dependence on creditors.

Let us analyze the indicators of financial stability of city-forming enterprises (Table 2).

Summarizing the results of all calculations, we can conclude about the positive financial stability of such companies as: JSC "Stepnogorsk Bearing Plant", Donskoy Mining and Processing Plant, branch of JSC TNC "Kazchrome", Bukhtarminskaya GRES, JSC "Zhairesky GOK".

ArcelorMittal Temirtau JSC is quite sustainable.

Normal, stable enterprises, but have risks of chronic insolvency are the following enterprises: 1) Kazakhaltyn JSC, 2) EuroChem-Udobrenia LLP, 3) Kazakhmys Corporation LLP, 4) Sokolovsko-Sarbai Mining and Concentrating Production Association JSC

Thus, with the optimal capital structure, enterprises should pay attention to the formation of their own current assets, i.e. to monitor the availability of own funds for the formation of not only non-current, but also current assets. This will lead to an increase in the financial stability of the organization.

Table 2 – Integral values of city-forming enterprises

Intervals of indicator values	Interpretation of the integral assessment	City-forming enterprises
Over 0.9 -1	High level of stability. If the value of the coefficient is higher than the norm, the enterprise has increased independence from borrowed funds, the company successfully manages its own funds and remains solvent.	1) Stepnogorsk Bearing Plant JSC 2) Donskoy Mining and Processing Plant, branch of TNC Kazchrome JSC 3) Bukhtarminskaya SDPP 4) Zhairesky GOK JSC
0,8-0,9	Sustainable development	1) ArcelorMittal Temirtau JSC
0,6-0,7,	Normal sustainable company, but there is a risk of chronic insolvency	1) Kazakhaltyn JSC, 2) EuroChem-Udobrenia LLP, 3) Kazakhmys Corporation LLP, 4) Sokolovsko-Sarbai Mining and Processing Production Association JSC
0,4-0,6	Development with signs of instability. If the coefficient value is below the normative one, the company's financial independence decreases and the risk of bankruptcy increases.	
Less than 0.4	Totally unstable condition.	
Note - calculated by the author according to the data of Table 1.		

4. Formation of an effective mechanism for evaluating city-forming enterprises

According to the research, 9 city-forming enterprises develop in the field of social responsibility and are the following:

1) Kazakhaltyn social expenditures of which (on charity, sponsorship of schools, colleges) amounted to 223 206 000 tenge.

2) Donskoy mining and processing plant, because in general it is impossible to do without chromium in the modern industrial sector - there will be neither alloyed steel, nor even decorative chrome plating of metal surfaces. The budget of the enterprise includes expenses on social package for employees, ecological expenses.

Thus, town-forming enterprises of monotowns of the Republic of Kazakhstan have the potential for sustainable development and in order to maintain it we consider it advisable to introduce additional indicators that will allow us to qualitatively assess the sustainability indicators of the town-forming enterprise from the position of human capital development and 12 SDGs Sustainable production and sustainable consumption. In addition to financial reporting, we believe it is necessary to introduce reporting on social development, environmental development and responsible consumption, which will improve the efficiency and transparency of town-forming enterprises. Thus, the sustainable development of town-forming enterprises can be presented as follows (Table 3):

The proposed mechanism for assessing city-forming enterprises is aimed at the formation of a systematized information base that allows not only monitoring within a certain system, but also to develop options for strategic development, using foreign experience.

Table 3 – Mechanism of sustainable development of town-forming enterprises

Sustainable development of city-forming enterprises= financial reporting, reporting on environmental development + reporting on responsible production and consumption in accordance with SDG 12		
Reporting on social development	Reporting on environmental development	Reporting on responsible production and consumption in line with SDG 12
Charity programs	Expenditures on pollution prevention by ecology	Expenses for evaluation and improvement of product quality
Expenses for material aid to schools, colleges, universities, kindergartens	Expenses for compensation of negative consequences	Warranty and after-sales service costs
Expenditures on professional development of employees	Waste treatment and utilization expenses	Expenses on marketing research
Expenditures on social projects	Expenditures in the environmental sphere Expenditures in the environmental sphere	Expenditure on needs assessment

The use of this assessment of sustainable development allows to:

- measure the actual value of environmental, social and economic sustainability,
- make a comparative assessment for different periods of time,
- identify factors affecting the sustainability of subsystems,
- evaluate the prospects of socio-economic development,
- identify directions,
- ensure the effectiveness of the work.

The above measures will make it possible to ensure constant monitoring of the sustainable state of town-forming enterprises.

Town-forming enterprises are capable of modernization, but it is necessary to monitor each town-forming enterprise in order to restore the potential for recovery and development. In addition, the service economy and manufacturing industry should be developed.

4. Conclusion. Thus, in the course of the research we have studied foreign experience in the development of city-forming enterprises, as a result of which we can conclude that in the Republic of Kazakhstan it is necessary to develop new forms of interaction in scientific and technological partnerships. The state should intensify the formation and activities of research partnerships to expand industrial innovation. At present, there is a need for special organizational structures that are able to respond to the needs of the market and analyze trends in its changes; to have systematic information on available scientific, design, technological developments in a particular industry; to select on this basis promising scientific developments; to create mechanisms that allow scientists to develop in practice their ideas and receive from this the appropriate part of the profit.

Town-forming enterprises of monotowns of the Republic of Kazakhstan have the potential for sustainable development and in order to maintain it we consider it advisable to introduce additional indicators that will allow to qualitatively assess the sustainability indicators of the town-forming enterprise from the position of human capital development and sustainable production and sustainable consumption. In addition to financial reporting, we consider it necessary to introduce reporting on social development, environmental development and responsible consumption, which will improve the efficiency and transparency of town-forming enterprises.

Acknowledgments. The article was prepared under the program BR18574200 "Revival of single-industry towns in the conditions of creation of New Kazakhstan on the basis of territorial marketing" within the framework of program-targeted financing of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

References:

- [1] Audit report for 2022. JSC «Kantau transformer plant» Annual report of JSC «Zhairesky GOK»<https://studylib.ru/doc/2144285/ao-%C2%ABzhajremskij-gorno-obogatitel.nyj-kombinat%C2>
- [2] **Boyko, E.N.** Current state of development of monotowns (world experience). /Bulletin of ONU them. Mechnikov. – P. 47-51.
- [3] Financial statements. Stepnogorsk filament plant stpz.kz) URL: <https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=169838397946&tld=ru&lang=ru&name=%D0%90%D0%9E20%D0>
- [4] Financial statements Kazakhtlin kzalp_2019_rus.pdf - Yandex Documents (yandex.ru)
- [5] Financial statements. Donskoy Mining Combine, branch of JSC TNK «Kazchrom» URL: https://docs.yandex.ru/docs/viewtm?=1698402153&tld=&ru&lang=runame&kzcrf7b1_
- [6] **Junussova, M.**, Beimisheva, A. (2021). Monotowns of Kazakhstan: Development Challenges and Opportunities. In: Koulouri, A., Mouraviev, N. (eds) Kazakhstan's Developmental Journey. Palgrave Macmillan, Singapore. URL: https://doi.org/10.1007/978-981-15-6899-2_8
- [7] **Kulay, S.V.** Foreign experience of modernization and restructuring of economy of monotowns. // State administration, electronic bulletin. April, 2019, the year.
- [8] **Kaplan, R.**, Norton D. Balanced scorecard. From strategy to action/per. c. c. M.: JSC «Olympus-Business», 2003. 304 p.
- [9] **Kharitonova, N.A.**, Kharitonova E.N. Diagnostics of efficiency of functioning of business systems of city forming organizations/ / Management of development of city forming organizations: collection of scientific articles/ under the scientific editorial by N.A. Kharitonova. – M.: Financial University, 2016. – 228 p.
- [10] **Kryaukova, O.G.**, Ryakhovskaya A.N, Kovan S.E. Restructuring of city-forming enterprises: housing and communicational sector //5(86) 2014.
- [11] Monocities of Kazakhstan. Monocities of Kazakhstan – Wikipedia.org (wikipedia.org)
- [12] **Rubanova, K.A.** Methodology of anti-crisis restructuring of the city-forming enterprises. // Journal «Science 5 (92) 2015. P. 88-92.
- [13] Reporting by«EuroHymBy»<https://docs.yandex.ru>
- [14] **Runner, T.V.** Methods of assessment of sustainable development of a city-forming enterprise. Problems of modern economy 4, 2015. /P.358-361.
- [15] **Skidanova, Yu.V.** Methods of diagnostics of business processes that take place within the framework of city-forming organizations. // Managing the development of city-forming organizations: collection of scientific articles/ under scientific editorial by N.A. Kharitonova. – M.: Financial University, 2016. – 228 p.

МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ГРАДООБРАЗУЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В МОНОПРОМЫШЛЕННЫХ ГОРОДАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Товма Н.А.¹, PhD

Bianchi I.S.², PhD, ассоциированный профессор

¹ *Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан*

² *Университет Санта-Катарины, г. Флорианополис, Бразилия*

Аннотация. Актуальность проблемы развития градообразующих предприятий стоит перед миром уже несколько лет. Цель исследования – разработка теоретических и практических рекомендаций по устойчивому развитию градообразующих предприятий. Для достижения цели был выбран метод контент-анализа, позволяющий выявить проблемные вопросы и пути их решения. Основные результаты исследования: рассмотрено развитие градообразующих предприятий за рубежом, изучено современное состояние градообразующих предприятий, на основе чего определены коэффициенты финансовой устойчивости 9 градообразующих предприятий моногородов Республики Казахстана, дано распределение градообразующих предприятий по критериям финансовой устойчивости, предложен механизм устойчивого развития градообразующих предприятий.

Предложенные рекомендации будут способствовать повышению устойчивости градообразующих предприятий и способствовать возрождению моногородов в Республике Казахстан. Результаты исследования направлены на дальнейшую разработку теоретических и практических рекомендаций по развитию моногородов в целях повышения конкурентоспособности, уровня и качества жизни населения.

Ключевые слова: градообразующие предприятия, моногорода, устойчивое развитие моногородов.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МОНОҚАЛАЛАРЫНДАҒЫ ҚАЛА ҚҰРАУШЫ КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

Товма Н.А.¹, PhD

Bianchi I.S.², PhD, қауымдастырылған профессор

¹*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан*

²*Санта-Катарина университеті, Флорианополис қ., Бразилия*

Андатпа. Қала құраушы кәсіпорындарды дамыту мәселесінің өзектілігі бірнеше жылдан бері әлем алдында тұр. Зерттеудің мақсаты – қала құраушы кәсіпорындардың тұрақты дамуы бойынша теориялық және практикалық ұсыныстарды әзірлеу. Мақсатқа жету үшін проблемалық мәселелер мен оларды шешу жолдарын анықтау үшін мазмұнды талдау әдісі таңдалды. Зерттеудің негізгі нәтижелері: шетелде қала құраушы кәсіпорындарды дамыту қаралды, қала құраушы кәсіпорындардың қазіргі жай-күйі зерделенді, соның негізінде Қазақстан Республикасы моноқалаларының 9 қала құраушы кәсіпорындарының қаржылық тұрақтылық коэффициенттері айқындалды, қала құраушы кәсіпорындарды қаржылық тұрақтылық өлшемдері бойынша бөлу берілді, қала құраушы кәсіпорындарды тұрақты дамыту тетігі ұсынылды.

Қазақстанда қала құраушы кәсіпорындарды бөлу қаржылық тұрақтылық критерийлері бойынша беріліп, қала құраушы кәсіпорындардың тұрақты даму механизмі ұсынылған. Ұсынылған ұсынымдар қала құраушы кәсіпорындардың тұрақтылығын жақсартуға көмектеседі және Қазақстан Республикасындағы моноқалалардың жандануына ықпал етеді. Зерттеу нәтижелері халықтың бәсекеге қабілеттілігін, деңгейі мен өмір сүру сапасын арттыру мақсатында моноқалаларды дамыту бойынша теориялық және практикалық ұсыныстарды одан әрі әзірлеуге бағытталған.

Тірек сөздер: қала құраушы кәсіпорындар, моноқалалар, моноқалаларды тұрақты дамыту.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НЕЕТ МӘРТЕБЕСІНДЕГІ ЖАСТАРДЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ БАСТЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Муханова А.Е., экономика ғылымдарының кандидаты
aia_mukanova@mail.ru <https://www.orcid.org/0000-0001-9332-2591>

Смагулова Ж.Б., экономика магистрі
zchanna_555@mail.ru <https://orcid.org/0000-0002-3800-7983>

Мади А., магистрант

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Андатпа. Әлемде болып жатқан өзгерістер елдің экономикалық және әлеуметтік-саяси жағдайына елеулі әсер етті. 2020 жылғы коронавирус індетінің барлық елдердің экономикалық жағдайына, еңбек нарығына, сондай-ақ халықтың әлеуметтік жағдайына әсері әлі де жалғасуда. Сонымен қатар, төртінші өнеркәсіптік революциялық өзгерістер жасанды интеллекті қалыптастыру, кәсіпорындарды автоматтандыру және роботтандыру үдерісі жалғасуда, бұл еңбек ресурстарын жұмыстан босатуға әкеп соқтыруда.

Осыған орай, жұмыссыздардың ең осал әлеуметтік тобы жастарды жұмыспен қамту және оларды жұмысқа орналастыру мәселесіне басты көңіл бөлу қажет. Осы тұрғыдан жастардың осал тобы, яғни НЕЕТ – мәртебесіндегі жастарды жұмыспен қамту, жұмыссыз жастардың жалпы санына талдау жасай отырып, жастар арасында жүргізілген сауалнамаға сай мемлекеттің еңбек нарығын дамытуға арналған тұжырымдамалары негізге алынған.

2025 жылға қарай елдердегі халық санының көбеюімен қатар, жұмыс күшінің басым бөлігі сандық сауаттылығы зор ұрпақтармен қалыптасады. Қазіргі жас мамандар бірғана тұрақты жұмыспен айналыспайды, оларды бір кәсіпорында ұстап қалу өте қиын, олар еңбек кестесінің икемділігі, қаржылық қанағаттандыруға, кәсіби және жеке өмір арасындағы тепе-теңдікті сақтауға тырысады.

Тірек сөздер: Еңбек нарығы, Коронавирус, Цифрландыру, НЕЕТ санатындағы жастар, Z және X ұрпақтары, Қазақстанның еңбек нарығын дамыту тұжырымдамасы, Еңбек нарығының инфрақұрылымын дамыту.

Кіріспе. Қазіргі уақытта әлемдік еңбек нарығының дамуына және өзгеруіне әлеуметтік, технологиялық, экономикалық, экологиялық және саяси сипаттағы трендтер әсер етуде.

COVID-19 пандемиясынан кейін бұрын-соңды болмаған дағдарыс мәселелері туындады. Еңбек нарығының қатысушылары – жұмыс берушілер, азаматтар, үкіметке қатысты – жұмыс орындарын құру, қауіпсіздік және жұмыс күшінің кәсіби құрылымы тұрғысынан туындаа отыр.

Цифрландыру, компьютерлер мен алгоритмдердің тапсырмаларды орындауы, адам ресурстарының жұмыс күшін азайту нәтижесінде еңбек өнімділігіне оң әсерін берді.

Жасанды интеллекті қолданудың арқасында алдағы жылдықта дамыған елдердегі еңбек өнімділігі 40-ға дейін артады деп күтілуде. Мұндай өзгерістерге де COVID-19 қосымша серпін беріп, процестердің жылдам жүруіне ықпал етті.

COVID-19 індетінің әсерінен пандемияға дейін 3-4 жыл қажет болатын әлемдегі компаниялар клиенттермен және жеткізу қызметімен өзара әрекеттесу процестерін ішкі операцияларды цифрландырды.

Коронакризис сандық экономикаға көшуді жеделдетті, тіпті жоспарланбаған секторларда – мектептер, ауруханалар және басқа да көптеген қызметтерді қазір физикалық әлемде елестету мүмкін емес. Бұрын ешқашан сандық технологияны қолданбаған адамдар да оларға жүгінуге мәжбүр болды. Пандемия кәсіпорындарды digital ортаға дағдыландырып, бизнес-процестердің бет-бейнесін өзгертті.

Соңғы 10 жыл ішінде әлемде еңбек ресурстарын бөлуде айтарлықтай өзгерістер болды, соның ішінде жұмыс күшінің жас құрылымының өзгеруі. Бүкіл әлемде дамыған

және дамушы елдерде қоғамның қартаюы байқалады. Атап айтқанда, бұл таяудағы 25 жылда егде жастағы халық саны қазіргіге қарағанда жылдам өсетін Еуропалық Одақтың 18 елдеріне қатысты.

Бұл «бэббумерлер» ұрпағының және одан кейінгі жас топтарының зейнетке шығуына байланысты. Нәтижесінде, 2050 жылға қарай планетадағы әрбір алтыншы адам 65 және 19 одан жоғары жаста болады деп күтілуде. Сонымен қатар, бүкіл әлемде туу қарқыны баяулауда.

Мысалы, соңғы 2 онжылдықта туу коэффициенті төрттен бір бөлікке дейін төмендеді. Бұл еңбекке қабілетті халықтың жас құрылымының өзгеруін білдіреді. Осылайша, халықтың қартаюымен бірге туудың төмен деңгейі адами капиталдың төмендеуіне әкеледі. Алайда, ағымдағы болжамдарға сәйкес, әлемде 15-24 жас аралығындағы жастар саны әлі де өсіп, 2065 жылға қарай ең жоғары көрсеткіш 1,4 млрд. 20 адамға жетеді. Мұндай жағдай еңбек нарықтарына қосымша ауыртпалық түсіреді, өйткені жастар арасындағы жұмыссыздық ықтималдығы 25 және одан жоғары жастағы ересектерге қарағанда 3 есе жоғары[1].

Мысалы, COVID-19 дағдарысы әсіресе жас тұрғындарға қатты әсер етті, бұл олардың жұмыс орындарының 8,7% - ын жоғалтуға әкелді, бұл ересек еңбекке қабілетті адамдарға қарағанда 2 есе көп. Нәтижесінде әрбір алтыншы жас жұмысшы жұмысын тоқтатты.

Осы орайда, NEET (ағылш. Not in Education, Employment or Training, немесе оқымайтын, жұмыс істемейтін жастар) жастары халықаралық деңгейде халықтың ең осал санатының бірі болып танылған.

Қазіргі қоғамда NEET санатындағы жастар тобы бар. Бұл ұғым кейінгі жылдары көбірек айтылғанмен, ондай жастардың бұрыннан бар екені жасырын емес. Сонымен NEET жастар деген кімдер?

Ғылымда NEET термині ағылшын тіліндегі "Not in Employment. Education or Training" ұғымының бас әріптерінен құралған. Қазақ тіліне аударсақ "не жұмыс істемейтін, не оқымайтын, не өзге де істермен айналыспайтын адам" дегенді білдіреді[2]

«Экономика Жоғары Мектебі» Ұлттық зерттеу университетінің зерттеулеріне сәйкес, қазіргі әлем NEET жастары проблемасына тап болып отыр. Оған бірнеше факторлар себеп болуда: білім деңгейінің төмендігі, денсаулық жағдайы, ерте жүктілік. Жеке факторлардан басқа, зерттеу авторлары отбасылық мәселелердің де кері ықпалын атап өтті: тұрмыстық жағдайдың төмендігі, жұмыссыз ата-аналар, көп балалы отбасы[3].

Демек, NEET санатындағы жастар саны азайып емес, керісінше көбеюі мүмкін. Бұл ретте тізімдегі жастарды төртке бөлу қарастырылып отыр.

Біріншісі – жалпы жұмыссыз жастар. Осы арқылы оқудан шығып қалған, жұмыс істемейтіндер қатары анықталады. Халықты жұмыспен қамту орталықтарынан олардың дереккөздері алынады.

Екінші санатта – жұмыс істей алатын мүмкіндігі шектеулі жандар болады.

Ал үшінші тізімде – созылмалы аурулармен ауыратын немесе зиянды нәрселерге тәуелді еліміздегі белсенді емес жастармен жұмыс істеу қолға алынады.

Соңғысы – үй шаруасындағы жастар. Оған көп балалы, жалғыз басты аналар кіреді. Олардың саны анықталып, индексі жасақталады және жұмыспен қамту мәселесі реттеледі[4].

Зерттеу әдістері: Қазіргі уақытта бүкіл әлемдегі жастардың 1/5 бөлігі еңбек нарығында тәжірибе жинамайды, жұмыстан кіріс алмайды және білім деңгейі мен біліктілігін арттыру мен айналыспайды. NEET құрамындағы адамдар саны азаймайды. 2025 жылға қарай 15-20 жас аралығындағы жастар 2018 жылғы 1,3 млн. адаммен салыстырғанда 36%-ға, 1,8 млн. адамға дейін ұлғаяды.

Бұл ретте жастар арасында еңбек нарығында оң ахуал қалыптасуда. Мәселен, соңғы 5 жылда NEET жастарының үлесі 9,2% - дан 7,1% - ға дейін төмендеді. Пандемия жағдайында да жұмыс істемейтін және оқымайтын жастардың үлесі төмендеу үрдісіне ие

болды, бұл ішінара білім беру және жұмыспен қамту саласындағы мемлекеттік жастар саясатының сәтті іске асырылуын көрсетеді.

Жұмыссыз жастар: 2022 жылы елде 15-28 жас аралығындағы жұмыссыз жастардың саны 77,6 мыңды құрады, бұл өткен жылға қарағанда 2,8%-ға төмен. Ең жоғары көрсеткіштер Алматы қаласында – 15,4 мың адам, Алматы облысы – 9,1 мың адам және Нұр-Сұлтан – 6,9%. Төмен көрсеткіштер СҚО – 1,4 мың адам, Атырау облысы – 1,7 мың адам. 2021 жылдың қорытындысы бойынша NEET жастарының үлесі 6,9% құрады.

1-кесте – Қазақстан Республикасындағы 15-34 жастағы NEET жастарының саны

Аймақтар	2022ж	2023ж	Өзгерісі	
			+,-	%
Қазақстан Республикасы	210 880	381 714	170834	181
Абай	4 603	6 141	1538	133
Ақмола	5 568	13 111	4257	235
Ақтөбе	8 517	16 588	8071	194
Алматы	20 487	31 817	11330	155
Атырау	6 646	11 171	4525	168
Батыс-Қазақстан	3 299	6 864	3565	208
Жамбыл	12 684	21 237	8553	167
Жетісу	7 821	13 147	5326	168
Қарағанды	13 196	29 690	16494	224
Қостанай	6 177	10 704	4527	173
Қызылорда	12 587	17 115	4528	135
Маңғыстау	6 584	21 810	15226	331
Павлодар	5 548	9 678	4130	174
Солтүстік-Қазақстан	4 702	10 069	5367	214
Түркістан	27 398	58 510	31112	213
Ұлытау	3 191	4 341	1150	136
Шығыс-Қазақстан	3 760	6 835	3075	181
Астана қаласы	19 356	25 274	5915	130
Алматы қаласы	25 941	47 335	21394	182

<https://stat.gov.kz/industries/labor-and-income/stat-empt-unempl/publications/9212/>

Сонымен кесте мәліметтеріне сүйене отырып, Қазақстан Республикасы бойынша 15-34 жас аралығындағы NEET жастарының саны 2023 жылы 2022 жылға қарағанда артып отыр, аймақтық деңгейлер бойынша да көбейгені байқалады. Атап айтатын болсақ, Қызылорда облысы бойынша 2022 жылы 12557 адамды құраса, 2023 жылы 17115 адамға тең болып 4558 адамға, 36%-ке артып отыр.

Сонымен төмендегі суреттен байқағанымыздай, соңғы жылдары жұмыссыздық деңгейі өзгеріссіз 4,9-4,8% аралығында болып отыр. Жастар жұмыссыздық деңгейі де осыған орай 3,9-3,8%-ке тең. Ең басты назар аударатын жағдай бұл тіркелген жұмыссыздық деңгейі 2022 жылдың 4 тоқсанына қарағанда 2023 жылдың бірінші тоқсанында екі есеге артып отырғанын көріп отырмыз. Жұмыс істемейтін және білім алумен немесе оқытумен айналыспайтын NEET жастарының үлесі 7,9%-ды құрады.

Өз кезегінде, Қазақстандық жастардың NEET мәртебесінде болуының негізгі себептері үй шаруашылығын жүргізу, отбасылық немесе жеке жағдайлар мен денсаулық жағдайы болып табылады. Жастардың мәселелеріне COVID-19 салдары да қосылды. Сонымен, қазіргі дағдарыс жағдайында пандемияның таралуына қарсы шектеу шаралары оқу, оқытудың жаңа форматына бейімделу және білім беру ресурстарына қол жетімділік тұрғысынан үлкен қиындықтарға тап болған «лоқдаунұрпағы» деп аталатын білім беруді алға тартты, бұл болашақта олардың еңбек нарығында жұмысқа орналасу мүмкіндігін шектеуі мүмкін.

Зерттеу нәтижелері: Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің тапсырысы бойынша жүргізілген «Қазақстандағы НЕЕТ жастардың әлеуметтік ұстанымдары» бойынша әлеуметтанулық зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, төмендегідей талдаулар жасалған (2-кесте).

2-кесте – Респонденттердің әлеуметтік деңгейі

Зерттеуге 14-28 жас аралығындағы азаматтар қатысты:	Респонденттердің гендерлік құрамы:	Респонденттердің ұлты
14-18 жас - (35,6%),	ерлер (49,3%)	74,2% – қазақ
19-23 жас - (30,6%)	әйелдер (50,7%).	17,7% – орыс ұлтының
24-28 жас - (33,8%).		8,1% – басқа этностардың өкілдері

Жастардың 74,1%-ы туыстарымен немесе ата-аналарымен, 13,6%-ы жалдамалы пәтерде, 12,2%-ы өз пәтерінде/үйінде тұрады.

Сатып алу қабілетіне байланысты әл-ауқат деңгейі бойынша: респонденттердің 55,7%-ы тек қажетті азық-түлік пен киім-кешек сатып алуға, коммуналдық төлемдерді төлеуге ақша жеткілікті екенін, ал жинақтауға ақша қалмайтынын; 16,6% - ақша азық-түлік сатып алуға ғана жетеді, бірақ коммуналдық төлемдерді төлеуге жетпейтінін атап өтті.

Жауап нұсқалары:

Берік және тату отбасының болуы- 47,1

Көп ақша табу -37,9

Денсаулық -36,5

Өз үйің, өз пәтерін болуы -36,2

Жақсы және қызықты жұмыс табу – 30,1

Жақсы білім алу- 22,1

Адал достардың болуы-12,4

Адамдарға көмектесу -12,4

Өзін өзі іске тарту -11,6

Қоғамды мойындату, танымал болу -7,0

Биліктің болуы- 6,1

Тұрмысқа шығу -0,1

Басқа елге көшу -0,3

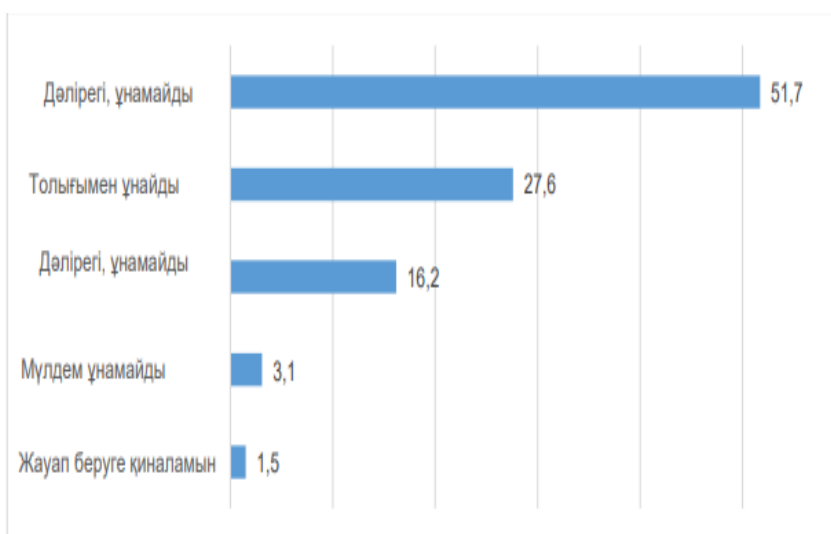
Жауап беруге қиналамын -0,1

НЕЕТ санатындағы жастардың үлкен тобы үшін «денсаулық» (41,2%), «өз үйіңе, пәтеріңе ие болу» (38,4%) және «көп ақша табу» (38,3%) маңызды. «Көп ақша табу» (39,3%) және «өз үйің, пәтерің болуы» (36,8%) нұсқаларын орта жастағы топтағы респонденттер атап өтті. «Берік және тату отбасы болуы» (39,5%) және «көп ақша табу» (36,4%) мақсаттары кіші жас тобы (14-18 жас) үшін маңыздырақ.

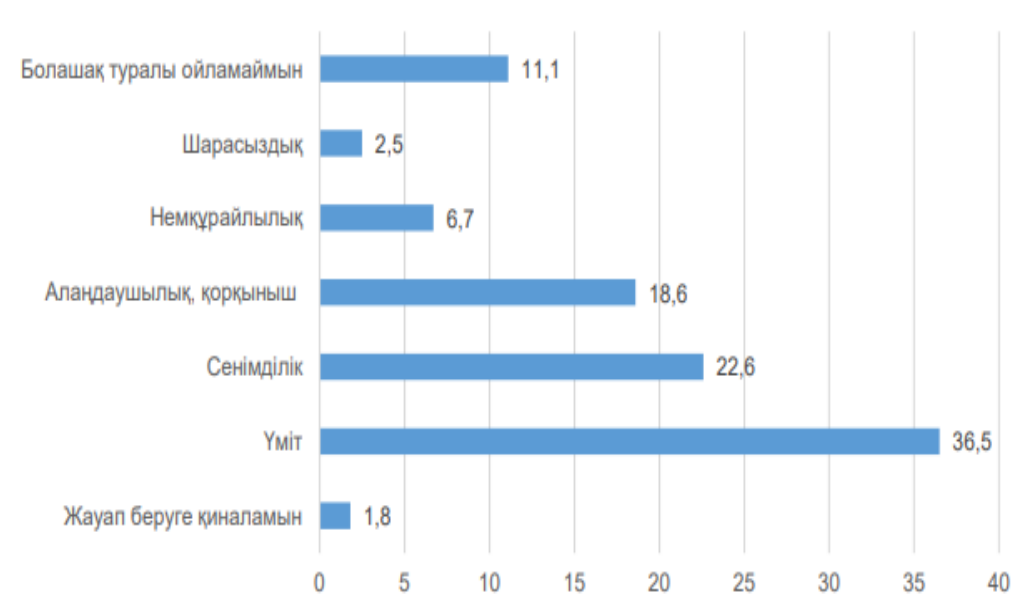
Өмірдің әртүрлі аспектілеріне қанағаттану Респонденттердің көпшілігі (79,3%) қазіргі өмірлеріне қанағаттанатынын атап өтті. 19,3% немесе әрбір бесінші адам қазіргі кездегі өмірлеріне қанағаттанбайтынын атап өтті. Тек 3,1% - мүлдем қанағаттанбайды.

Психологиялық көзқарасқа келетін болсақ, НЕЕТ санатындағы жастардың 59,1% болашаққа үміт пен сенімділікпен қарайды. Респонденттердің 18,6%, керісінше, алаңдаушылық және қорқынышты сезінеді. Сауалнамаға қатысқандардың 9,2%-ы бір жылдан кейінгі өздерінің болашағы туралы ойлана отырып, немқұрайлылық пен шарасыздықты сезінеді немесе болашақ туралы мүлдем ойламайды (11,1%)

«Сізге жалпы қазіргі өміріңіз ұнайды ма?» деген сұраққа жауаптардың таралуы, %

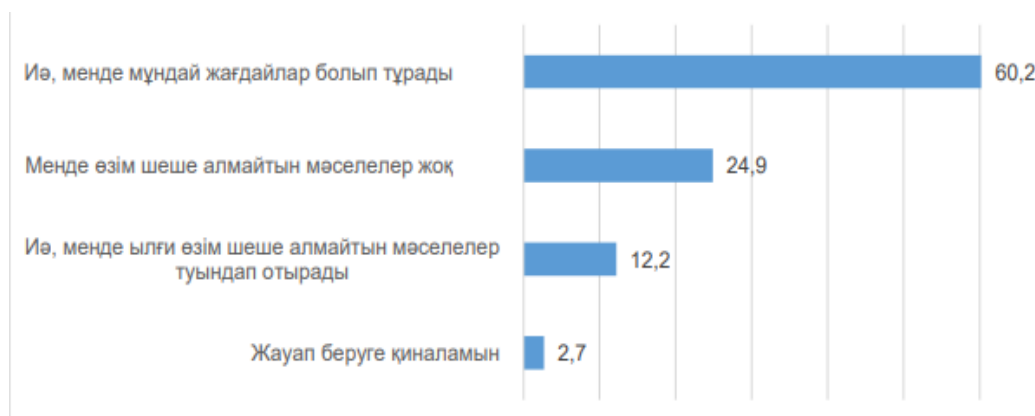

«Сіз бір жылдан кейінгі болашағыңыз туралы ойлағанда көбінесе қандай сезімде боласыз?» деген сұраққа төмендегідей жауаптар алынған.

22,6% -сенімділік деп білдірсе, 18,6%-қорқыныштың бар екендігін арға тартады.

«Сіздің өміріңізде өздігіңізден шеше алмайтын және қолдауды қажет ететін мәселелер бар ма?» деген сұраққа төмендегі суретте көрсетілгендей жауаптар алынған.

Яғни, жастардың 60,2%-ы қолдауды қажет ететіні байқалып отыр. 24,9% өз бетінше шешетіндігін көрсетіп отыр.

«Сіз бірінші кезекте мемлекеттік жастар саясатын іске асыруда қандай нәрсеге назар аудару керек деп ойлайсыз?»

38,1% - Жастарды жұмысқа орналастыру, 19,6% - жас отбасыларды тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселелерін қарастыруды ұсынады.

Сонымен бірге, жоғарыда аталған факторлармен қатар, қазіргі және болашақ жұмыс күші әр ұрпақтың психикалық мінез-құлық ерекшеліктеріне байланысты да өзгереді.

Сонымен, уақыт өте келе жұмыспен қамту эволюциясы жас жұмысшы ұрпаққа – миллениалдар мен Z ұрпақтарына қатысты неғұрлым айқын дәрежеде, ал олардың алдындағы адамдарға – «үнсіз ұрпақ», «бэбибумерлер» және X ұрпақтарына қатысты аздау дәрежеде көрінеді.

Қазақстанның еңбек нарығын дамытудың 2024 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы бекітілді[3]. <https://ortcom.kz/kk/deyatelnost-pravitelstva/1701162688>

Тұжырымдама ұлттық басымдықтар мен мақсаттарды, сондай-ақ еңбек және жұмыспен қамту саласындағы халықаралық міндеттемелер мен стандарттарды ескере отырып әзірленген. Бұл 2030 жылға дейінгі кезеңге еңбек нарығын дамыту жөніндегі негізгі бағыттарды, іс-шараларды, индикаторларды және жауапты орындаушыларды айқындайтын стратегиялық сипаттағы құжат.

Дүниежүзілік банк өкілдерімен бірлесіп, жұмыс орындарын құру динамикасы мен құрылымын ескере отырып, еңбек нарығын шолу, экономика секторларын талдау, өндірістік тізбекті оқшаулаудың қолда бар алғышарттары және т. б. бойынша талдау жүргізілді.

Кешенді және жүйелі түрде шешуді талап ететін еңбек нарығының негізгі проблемалық мәселелері:

- еңбек өнімділігінің төмендігі және табиғи ресурстарды өндіру мен экспортқа тәуелді экономиканы әртараптандырудың жеткіліксіздігі;

- жұмыскерлердің біліктілігі мен дағдыларының еңбек нарығының талаптарына сәйкес келмеуі, сондай-ақ кәсіптік білім беру мен оқыту жүйесінің жеткіліксіз дамуы;

- формалды емес жұмыспен қамтудың жоғары үлесі, әсіресе ауылдық жерлерде, сондай-ақ жұмыскерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғаудың төмен деңгейі;

- әйелдер, жастар, мүгедектігі бар азаматтар, этникалық азшылықтар және басқалар сияқты халықтың әртүрлі топтары арасындағы жұмыс орындарына қолжетімдік пен табыстың теңсіздігі.

2029 жылға қарай еңбек нарығына қосылатын жастар саны жыл сайын 300 мыңнан астам адамды құрайды. Еңбек нарығын толықтыратын азаматтардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету жаңа сапалы жұмыс орындарын құру жөнінде шаралар қабылдауды талап етеді.

Еңбек нарығындағы негізгі сұраныс орта білікті мамандарға тиесілі екенін ескере отырып, алдағы жылдары техникалық және кәсіптік білім адами капиталды дамытудың драйвері болады. Алынған білім мен дағдылардың жұмыс берушілердің талаптарына сәйкестігін кәсіптік стандарттар негізінде білім беру бағдарламаларын әзірлеу және білім мен дағдыларды тәуелсіз бағалау арқылы ұлттық біліктілік жүйесін дамыту есебінен қамтамасыз ету жоспарлануда.

Сондай-ақ, Тұжырымдамада платформалық қызметкерлерді ресімдеудің жаңа тәсілдеріне көп көңіл бөлінді, 2022 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанда шамамен 1 млн адам платформалық жұмыспен айналысады. Платформалық жұмыспен қамтудың басты артықшылықтары: жұмыс уақытының икемділігі, негізгі қызметпен ұштастыру мүмкіндігі, мансап пен жеке өмірдің тепе-теңдігі. Сондықтан платформалық жұмыспен қамту спектрі жыл сайын ауқымын кеңейтіп, қызмет көрсету, туризм, IT, сауда, құрылыс, жылжымайтын мүлік және т.б. салаларға енетін болады. Мемлекеттің негізгі міндеті – платформалық жұмыспен айналысатын жұмыскерлер үшін еңбек құқықтарын қорғауды және әлеуметтік кепілдіктерді қамтамасыз ету.

Қорытынды: Еңбек нарығының инфрақұрылымын дамыту жұмыспен қамтуға жәрдемдесу және әлеуметтік қорғау саласында мемлекет көрсететін барлық қызметтерді жаппай цифрландыру арқылы жүзеге асырылатын болады. Негізгі критерийлер ашықтық және барлығына қолжетімділікті арттыру.

Автоматтандыру және цифрландыру нақты уақыт режимінде еңбек нарығындағы жағдайды бақылауға және талдауға, кадрларға деген қажеттілікті анықтауға, білім беру бағдарламаларын экономиканың нақты қажеттіліктеріне қарай түзетуге және өзектендіруге, сондай-ақ экономикалық ынталандыру шараларының тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Ұсынылған шараларды іске асыру сапалы жұмыс орындарының санын ұлғайтуға және жұмыспен қамту құрылымын жақсартуға әкеледі. Ел экономикасында 2029 жылға қарай 3,6 млн сапалы жұмыс орнын қамтамасыз ету жоспарлануда, бұл жұмыспен қамтудың жалпы құрылымында 45%-ды құрайды. Жыл сайын табысы медианалық табыстан асатын адамдардың саны орта есеппен 250 мыңға артады.

Әдебиеттер:

[1] «Қазақстанның еңбек нарығы: жаңа реалия жағдайындағы даму» ұлттық баяндамасы, 2021 ж. URL: <https://iac.enbek.kz/kk/node/1180> (дата обращения 15.12.2023)

[2] NEET санатындағы жастармен жұмысты ұйымдастыру жөніндегі әдістемелік нұсқаулық: анықтамасы, есептеу әдістемесі, жұмыс алгоритмдері / А.Қ.Сакошев, С.Ж.Ахантаева, Е.А.Руднева, Э.С.Паули, Н.О.Наурызбаев – Нұр-Сұлтан, 2021. URL: <https://eljastary.kz/upload/iblock/88e/m4n90gmr6xsve41fe0uj0okghch9opu6.pdf>

[3] **Жанатқызы, А.** Елімізде жұмыссыз жастар санын азайту қалай жүзеге асырылады? URL:<https://azattyq-ruhy.kz/news/47524-elimizde-zhumyssyz-zhastar-sanyn-azaitu-kalai-zhuzege> asyrylady. (дата обращения 10.11.2023)

[4] **Құдайбергенов, Ж.** «Қазақстандағы еңбек нарығы: шетелдік жұмыс күшінің динамикасы мен саясат» URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/kazakistanda-emek-piyasasi-yabanci-is-gucu-dinamikleri-ve-politikalar/?lang=mn> (дата обращения 05.02.2023)

[5] **Калиева, С.,** Мельдаханова М. (2017). Қазақстан Республикасындағы еңбек көші-қонының ерекшеліктері. Қоғам и экономика. – № 9. – 150-171 бб.

- [6] Асау, Д. (2021). Елімізде қанша мигрант жүр? Сілтеме: URL: <https://aikyn.kz/159081/elimizde-kansha-migrant-zhur/>. (дата обращения: 12.05.2022).
- [7] Сыздықбеков, Е.С. (2020). Қазақстан Республикасындағы сыртқы еңбек көші-қонының негізгі факторлары мен үрдістері. Ресей ынтымақтастық университетінің хабаршысы. – № 1 (39). – 87-92 бб.
- [8] Конырова, К. (2021). Қазақстанда мигранттарға еңбек құлдығынан құтылуға көмектесетін пилоттық жоба жүзеге асырылуда: БҰҰ. Сілтеме: URL: <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-realizuetsya-pilotnyj-proekt-pomogayushij-migrantam-vyrvatsya-iz-trudovogo-rabstva-oon>. (дата обращения: 30.04.2022).
- [9] Қазақстан Агробизнесі (2022). Қазақстан Республикасына шетелдік жұмысшыларды тартуға бөлінетін квота 2022 жылы 28,3 мың адамға дейін азаяды. Сілтеме: URL: <https://agbz.kz/kvota-na-privlechenie-inostrannyh-rabotnikov-v-rk-umenshitsya-v-2022-godu-do-28-3-tysyachi-chelovek/>. дата обращения: 28.04.2022.
- [10] Наджибуллах, Ф. (2021). Орта Азиялық еңбек мигранттары жалақының аздығына қарамастан Ресейді емес Қазақстанды таңдады. Сілтеме: URL: <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-central-asia-workers/31288542.html>. дата обращения: 12.05.2022.
- [11] Тойкен, С. (2019). Тенгиз жұмыс орнындағы қақтығыс және оның ықтимал себептері. Сілтеме: URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-aterau-tengiz-vozhnyeprichiny/30036348.html>. дата обращения: 27.04.2022.
- [12] Sputnik.kz (2019). Ыстық және телефон: Абу-Даби Плазадағы шетелдіктердің қатысуымен қақтығыс. Сілтеме: URL: <https://ru.sputnik.kz/20190720/konflikt-rabochie-abu-dabi-plaza-11006182.html>. (дата обращения: 29.04.2022).
- [13] ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі (2022). Шетелдік жұмыс күшін тарту. Сілтеме: URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/article/details/79949?directionId=1771&lang=ru>. (дата обращения: 27.04.2022).

References:

- [1] «Qazaqstannyn eñbek narygy: zhana realiya zhagdajyndagy damu» ulttyq bayandamasy, 2021 zh. URL: <https://iac.enbek.kz/kk/node/1180> (data obrashcheniya: 15.12.2023) [in Kazakh]
- [2] NEET sanatyndagy zhastarmen zhumysty ujymdastyru zhonindegi adistemelik nusqaulyq: anyqtamasy, esepteu adistemesi, zhumys algoritmderi / А.Қ.Сакосhev, S.ZH.Ahantaeva, E.A.Rudneva, E.S.Pauli, N.O.Nauryzbaev – Nur-Sultan, 2021. URL: <https://eljastary.kz/upload/iblock/88e/m4n90gmr6xsve41fe0uj0okghch9opu6.pdf>[in Kazakh]
- [3] Zhanatqyzy A. Elimizde zhumyssyz zhastar sanyn azajtu qalaj zhuzege asyrylady? URL: <https://azattyq-ruhy.kz/news/47524-elimizde-zhumyssyz-zhastar-sanyn-azaitu-kalai-zhuzege-asyrylady> (data obrashcheniya: 10.11.2023) [in Kazakh]
- [4] Ыудайбергенov ЗН. «Qazaqstandagy enbek narygy: sheteldik zhumys kushinin dinamikasy men sayasat» URL: <https://www.eurasian-research.org/publication/kazakistanda-emek-piyasasi-yabancis-gucu-dinamikleri-ve-politikalar/?lang=mn> (data obrashcheniya:05.02.2023) [in Kazakh]
- [5] Kalieva, S., Mel'dahanova M. (2017). Qazaqstan Respublikasyndagy enbek koshi-qonynyn erekshelekteri. Qogam i ekonomika. – № 9. – 150-171 bb. [in Kazakh]
- [6] Asau, D. (2021). Elimizde qansha migrant zhur? URL: <https://aikyn.kz/159081/elimizde-kansha-migrant-zhur/>. (data obrashcheniya: 12.05.2022). [in Kazakh]
- [7] Syzdykbekov, E.S. (2020). Qazaqstan Respublikasyndagy syrtqy enbek koshi-qonynyn negizgi faktorlary men urdisteri. Resej yntymaqtastyq universitetinin habarshysy. – № 1 (39). – 87-92 bb. [in Kazakh]
- [8] Konyrova, K. (2021). Qazaqstanda migranttarga enbek quldygynan qutyluga komektesetin pilottyq zhoba zhuzege asyryluda: BUU. URL: <https://inbusiness.kz/ru/last/v-kazahstane-realizuetsya-pilotnyj-proekt-pomogayushij-migrantam-vyrvatsya-iz-trudovogo-rabstva-oon>. (data obrashcheniya: 30.04.2022). [in Kazakh]
- [9] Qazaqstan Agrobiznesi (2022). Qazaqstan Respublikasy sheteldik zhumysshylyardy tartuga bolinetin kvota 2022 zhyly 28,3 myn adamga dejin azayady. URL: <https://agbz.kz/kvota-na-privlechenie-inostrannyh-rabotnikov-v-rk-umenshitsya-v-2022-godu-do-28-3-tysyachi-chelovek/>. (data obrashcheniya: 28.04.2022). [in Kazakh]

[10] **Nadzhibullah, F.** (2021). Orta Aziyalıq enbek migranttary zhalaqynyn azdygyna karamastan Resejdi emes Qazaqstandy tandady. URL: <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-central-asia-workers/31288542.html>. (data obrashcheniya: 12.05.2022). [in Kazakh]

[11] **Tojken, S.** (2019). Tengiz zhmys ornındagy qaqtygys zhane onyn yqtimal sebepteri. URL: <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-aterau-tengiz-vozmozhnye-prichiny/30036348.html>. (data obrashcheniya: 27.04.2022). [in Kazakh]

[12] Sputnik.kz (2019). Ystyq zhane telefon: Abu-Dabi Plazadagy sheteldikterdin qatysuymen qaqtygys. URL: <https://ru.sputnik.kz/20190720/konflikt-rabochie-abu-dabi-plaza-11006182.html>. (data obrashcheniya: 29.04.2022). [in Kazakh]

[13] QR Enbek zhane halyqy aleumettik qorgau ministrlygi (2022). SHeteldik zhmys kyshin tartu. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/article/details/79949?directionId=1771&lang=ru>. (data obrashcheniya: 27.04.2022). [in Kazakh]

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАНЯТОСТИ МОЛОДЕЖИ В СТАТУСЕ НЕЕТ В КАЗАХСТАНЕ

Муханова А.Е., кандидат экономических наук
Смагулова Ж.Б., магистр экономики
Мади А., магистрант

Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

Аннотация. Происходящие в мире изменения оказали существенное влияние на экономическое и социально-политическое состояние страны. Влияние эпидемии коронавируса 2020 года на экономическое положение всех стран, рынок труда, а также социальное положение населения все еще продолжается. Кроме того, в процессах формирования искусственного интеллекта, автоматизации и роботизации предприятий продолжаются изменения, связанные с четвертой промышленной революцией, что приводит к увольнению трудовых ресурсов.

В этой связи, особое внимание необходимо уделить вопросам занятости и трудоустройства молодежи, как наиболее уязвимой социальной группы безработных. С этой точки зрения, занятость молодежи из уязвимой группы, то есть в НЕЕТ –статусе, основана на концепция развития рынка труда государства, согласно опросу молодежи, проведенному с анализом общей численности безработной молодежи.

Наряду с увеличением численности населения в странах к 2025 году большая часть рабочей силы будет сформирована поколениями с большой цифровой грамотностью. Современные молодые специалисты не занимаются только постоянной работой, их очень сложно удержать на одном предприятии, они стремятся к гибкости трудового графика, финансовой удовлетворенности, балансу между профессиональной и личной жизнью.

Ключевые слова: рынок труда, коронавирус, цифровизация, молодежь категории НЕЕТ, поколения Z и X, концепция развития рынка труда Казахстана, развитие инфраструктуры рынка труда.

MAIN FEATURES OF EMPLOYMENT OF YOUNG PEOPLE WITH NEET STATUS IN KAZAKHSTAN

Mukhanova A.E., candidate of economic sciences,
Smagulova Zh.B., master of economics,
Madi A., master's student

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda city, Kazakhstan

Annotation. The changes taking place in the world have had a significant impact on the economic and socio-political situation of the country. The impact of the 2020 coronavirus epidemic on the economic situation of all countries, the labor market, as well as the social well-being of the population is still ongoing. At the same time, the Fourth Industrial revolutionary changes continue the processes of the formation of artificial intelligence, automation and robotization of enterprises, which leads to the dismissal of labor resources.

In this regard, it is necessary to pay special attention to the issues of employment and employment of young people, the most vulnerable social group of the unemployed. From this point of view, the concepts of the state for the development of the labor market are based on a survey of young people with an analysis of the total number of unemployed youth, that is, the employment of youth in the status of a vulnerable group of young people, i.e. youth in the NEET status.

Along with the increase in the population of countries by 2025, most of the workforce will be formed by generations with great digital literacy. Modern young professionals are not engaged in a single stable job, it is very difficult to keep them in one enterprise, they strive for flexibility of Labor schedules, financial satisfaction, balance between professional and personal life.

Keywords: labor market, Coronavirus, digitalization, youth of the NEET category, Generations Z and X, the concept of labor market development in Kazakhstan, the development of labor market infrastructure.

Қолжазбаларды рәсімдеу жөнінде авторларға арналған нұсқаулық

«Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің Хабаршысы. Экономика ғылымдары сериясы» журналында мақала жариялау үшін дайын ғылыми жұмысты автор(лар) Vestnik.korkyt.kz сайтындағы Онлайн мақала жіберу жүйесі арқылы, арнайы нұсқаулықты пайдаланып жіберуге болады. Мақала Windows 10 оперативті жүйесіндегі Word форматында Times New Roman шрифтінде жазылуы қажет (Осы талапта жазылмаған мақала автоматты түрде қабылданбайды). Жарияланым – тілдері қазақша, орысша, ағылшынша. Мақала құрылымы мен безендірілуі:

1. Мақала көлемі 6-12 бет аралығында болуы тиіс (аннотациялар мен әдебиеттер тізімін қоспағанда 6 беттен төмен болмауы тиіс).

– Мақаланы құру схемасы (беті – А4, кітаптық бағдар, туралау – ені бойынша. Сол жақ, үстіңгі және төменгі жақтарындағы ашық жиектері – 2,5 см, оң жағында – 2,0 см. Шрифт: тип Times New Roman, өлшемі – 12) (Windows 10 оперативті жүйесіндегі Word форматында);

- ХФТАР индексі – бірінші қатар жоғарыда, сол жақта (<http://grnti.ru>); оң жақта – журналдың doi индексі (префикс және суффикс) – редакцияда беріледі;

- мақала атауы – ортасына қалың он екінші қаріппен;

- автор(лардың)дың аты-жөндерінің бірінші қарпі мен тегі – ортаға 11-қаріп, (авторлар саны 5 адамнан артық болмауы тиіс);

- ұйым, қала, елдің толық атауы – ортаға, курсив – 11-қаріп;

- **Аңдатпа.** Түп нұсқа тілінде (**150-200 сөз**; мақала құрылымын сақтай отырып), өлшемі (кегль) – 11-қаріп;

- **Тірек сөздер** – қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде (3-5 сөз/сөз тіркестері), өлшемі - (кегль) 11-қаріп;

- Негізгі мәтін (аралық интервал - 1, «азат жол» - 1,25 см, 12-қаріп) құрылымы төмендегідей болады:

2. **Кіріспе:** тақырыптың таңдалуын негіздеу; таңдалған тақырыптың, мәселенің өзектілігі, объектісі, пәні, мақсаты, міндеті, әдісі, тәсілі, тұжырымы және мағынасын анықтау

3. **Зерттеу материалдары мен әдістері:** материалдар мен жұмыс барысы сипаттамасынан, сондай-ақ пайдаланылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы тиіс.

4. Кестелер, суреттер айтылғаннан кейін орналастырылуы керек. Әр иллюстрациямен жазу(өлшемі (кегль) – 11) болуы керек. Суреттер анық, таза, сканерленбеген болуы керек.

Мақала мәтінде сілтемелер бар формулалар ғана нөмірленеді. Мәтінде сілтемелер тік жақшада көрсетіледі. Сілтемелер мәтінде қатаң түрде нөмірленуі керек.

5. **Нәтижелер/талқылау:** зерттеу нәтижелерін талдау және талқылау келтіріледі.

6. **Қорытынды/қорытындылар:** осы кезеңдегі жұмысты қорытындылау; автор айтқан ұсынылған тұжырымның ақиқатын растау. Жұмысты қаржылық қолдау туралы ақпарат Қорытындыдан кейін түседі. Әдебиеттер тізімі (өлшемі (кегль) – 11, пайдаланылған әдебиеттер саны – 15-тен кем болмауы қажет). Әдебиеттер тізімінде кириллицада ұсынылған жұмыстар болған жағдайда әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет: біріншісі – түпнұсқада, екіншісі – романизацияланған алфавитпен (транслитерация). Мақаладағы дәйексөз тізімінде тек рецензияланған әдебиет көздері, DOI индексі бар әдебиеттер болуы тиіс. Романизацияланған әдебиеттер тізімі <http://www.translit.ru> сайты арқылы рәсімделуі керек.

7. Авторлар туралы мәліметтер: (автордың(лардың) аты-жөні, ұйымның толық атауы, қаласы, елі, байланыс деректері: телефоны, эл.пошта, орсид номері) 3 тілде.

8. Келген мақала талапқа сай рәсімделген жағдайда ғана Антиплагиат бағдарламасынан өткізіледі. Түпнұсқалығы 80 % - дан жоғары көрсеткіште болған мақала Редакцияның карауына жіберіледі. Ал 80% - дан төмен болған мақала автордың толықтыруына жіберіледі. Ал, екінші рет өткізілген жағдайда тиісті көрсеткіш болмаса жарияланымға қабылданбайды. Рецензенттердің оң пікірінен соң мақала журналға қабылданып, авторға төлем жасау жөнінде хабарлама жіберіледі. Автор төлемақының түбіртегін редакцияның электронды почтасына жіберуге міндетті (khabarshy@korkyt.kz).

Руководство для авторов по оформлению рукописей

Готовая научная работа для публикации в журнале «Вестник Кызылординского университета имени Коркыт Ата. Серия Экономические науки» может быть подана автором (авторами) через систему онлайн подачи статей на сайте vestnik.korkyt.kz, используя специальные инструкции. Статья должна быть написана в формате Word в Windows 10 шрифтом Times New Roman (статья, не написанная в соответствии с этим требованием, не будет принята автоматически). Язык публикаций казахский, русский, английский.

Структура и оформление статьи:

1. Объем статьи в пределах от 6 до 12 страниц (не менее 6 страниц, за исключением аннотаций и списка литературы).

- Схема построения статьи (страница – А 4, книжная ориентация, поля с левой, верхней и нижней сторон – 2,5 см, с парвой – 2,0 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) – 12) (В формате Word в операционной системе Windows 10):

- индекс МРНТИ - первая строка сверху слева (<http://grnti.ru>); индекс DOI (предоставляется редакцией журнала);

- название статьи – прописными буквами по центру полужирным шрифтом, размер – 12;

- инициалы и фамилию автора(ов) – по центру полужирным шрифтом, размер (кегель) – 11 (адрес эл.почты авторов, номер орсид, количество авторов не должно превышать 5 человек);

- полное наименование организации, город, страна – по центру, курсив, размер - 11.

- **Аннотация** на языке оригинала (**150-200** слов; сохраняя структуру статьи) размер - 11.

- **Ключевые слова** (на казахском, русском, английском от 5 до 8 слов/словосочетаний) размер (кегель) - 11.

- Основной текст (12 шрифт, межстрочный интервал - 1, отступ «красной строки» - 1,25 см), структура:

2. **Введение:** обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы, определение объекта, предмета, целей, задач, методов, подходов, гипотезы и значения работы.

3. **Материалы и методы исследования:** должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

4. В статье нумеруются только те формулы, на которые есть ссылки в тексте. В ссылках в тексте указывается в квадратных скобках.

5. **результаты/обсуждение:** приводится анализ и обсуждение полученных результатов исследования.

6. **заключение/выводы:** обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором.

Список литературы (размер (кегель) – 11, количество используемой литературы не менее 15). При наличии в списке литературы работ, представленных на кириллице, список литературы должен быть представлен в двух вариантах: первый - в оригинале, второй - в латинизированном алфавите (транслитерация). Список ссылок в статье должен содержать только рецензируемые литературные источники, литературу с индексом DOI. Список латинизированной литературы должен быть подготовлен через сайт <http://www.translit.ru>.

7. Сведения об авторах: (должны содержать ФИО автора (ов), полное наименование организации, город, страна, контактные данные: телефон, эл.почта, номер орсид) на 3-х языках.

8. Статья должна обладать не менее 80% уникальности текста для публикаций. В случае если оригинальность статьи ниже 80%, работа будет возвращена автору для исправления и корректировки. После вторичной проверки статья набирает необходимого показателя в антиплагиат, направляется на рассмотрение редакционной коллегии. Статья, не отвечающая соответствующим требованиям, оригинальность которой, проверена дважды, к публикации не принимается. После положительного отзыва рецензентов, статья принимается для публикации в журнал и автору направляется уведомление об оплате. Автор обязан отправить квитанцию об оплате на электронную почту редакции (khabarshy@korkyt.kz).

Manual for authors of manuscripts

Ready scientific work for publication in the journal «Bulletin Korkyt Ata Kyzylorda University. Series Economic Sciences» can be submitted by the author (authors) through the system of online submission of articles on the site vestnik.korkyt.kz, using special instructions. The article should be written in Word format in Windows 10 in Times New Roman font (an article not written in accordance with this requirement will not be accepted automatically). Language of publications Kazakh, Russian, English.

Structure and design of the article:

1. The size of the article ranges from 6 to 12 pages at least 6 pages, excluding annotations and bibliography).

- description of the scheme of the article (page - A 4, book orientation, indents are calculated with respect to the left top and bottom sides [page margins](#)-2.5 m, with right - 2.0 m, Standard [font](#) : type - Times New Roman, size (font) - 12) (Word format on Windows 10 operating system):

- the ISTIR index is the first line at the top left (<http://grnti.ru>).
- DOI index (provided by the editorial office);
- title of article – with capital letters, alignment on the center in bold, size (font) 12.
- initials and last name of author(s) - alignment on the center in bold, size (font) – 11, (e-mail address of the authors, orsid number, the number of authors should not exceed 5 people);
- the full name of the organization, city, country, alignment on the center, italic, size (font) - 11.

- **Annotation** in the original language (150-200 words; retaining the structure of the article) size (font) - 11.

- **Keywords** (in Kazakh, Russian, English from 5 to 8 words/phrases) size (font) - 11.

- **Main text** (12 font, line spacing - 1, indentation of red line#- 1.25 cm)

- Structure:

2. **Introduction:** rationale for the selection of the topic; relevance of the topic or problem; definition of the object, subject, objectives, tasks, methods, approaches, hypotheses and meanings of the work.

3. **Research materials and methods:** should consist of a description of the materials and the progress of work, as well as a full description of the methods used.

4. In the article, only those formulas that are referenced in the text are numbered. References in the text are indicated in square brackets.

5. **Results/discussion:** an analysis and discussion of the results of the study is given.

6. **Conclusion/conclusions:** summarizing and summarizing the work at this stage; confirmation of the truth of the assertion put forward by the author.

List of references (size (point size) - 11, the number of used literature is at least 15). If there are works presented in Cyrillic in the list of references, the list of references should be presented in two versions: the first - in the original, the second - in the Latinized alphabet (transliteration). The list of references in the article should contain only peer-reviewed literary sources, literature with a DOI index. The list of romanized literature should be prepared through the site <http://www.translit.ru>.

7. Information about the authors: (should contain the full name of the author (s), full name of the organization, city, country, contact details: telephone, e-mail, orsid number) in 3 languages.

8. The article must have at least 80% uniqueness of the text for publication. If the originality of the article is below 80%, the work will be returned to the author for correction and correction. After a secondary check, the article gains the required indicator in anti-plagiarism, and is sent for consideration by the editorial board. An article that does not meet the relevant requirements, the originality of which is double-checked, is not accepted for publication. After a positive feedback from the reviewers, the article is accepted for publication in the journal and the author is sent a notification of payment. The author is obliged to send a payment receipt to the editorial office by e-mail (khabarshy@korkyt.kz).

МАЗМҰНЫ

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ДАМЫТУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН БОЛАШАҒЫ Дузельбаева Г.Б., Оспанова Г.А.	5
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ-ҚҰРЫЛЫС ЖОБАСЫН ІСКЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ МОДЕЛЬДЕУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ Алпацкая И.Е., Алиев А.М.	14
ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫС ЖОБАСЫН ІСКЕ АСЫРУ КЕЗІНДЕ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ШЕШІМДЕРДІ ТАҢДАУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ Канхва В.С., Гида Н.А.	26
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МОНОҚАЛАЛАРЫНДАҒЫ ҚАЛА ҚҰРУШЫ КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ Товма Н.А., Bianchi I.S.	38
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ НЕЕТ МӘРТЕБЕСІНДЕГІ ЖАСТАРДЫ ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫҢ БАСТЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Муханова А.Е., Смагулова Ж.Б., Маді А.	48

СОДЕРЖАНИЕ

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА Дузельбаева Г.Б., Оспанова Г.А.	5
ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИЙ ИНФОРМАЦИОННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОЕКТА Алиев А.М., Алпацкая И.Е.	14
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБОСНОВАНИЯ ВЫБОРА ОРГАНИЗАЦИОННЫХ И ТЕХНИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННО-СТРОИТЕЛЬНОГО ПРОЕКТА Гида Н.А., Канхва В.С.	26
МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ГРАДООБРАЗУЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В МОНОПРОМЫШЛЕННЫХ ГОРОДАХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Товма Н.А., Bianchi I.S.	38
ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАНЯТОСТИ МОЛОДЕЖИ В СТАТУСЕ НЕЕТ В КАЗАХСТАНЕ Муханова А.Е., Смагулова Ж.Б., Маді А.	48

CONTENT

CHALLENGES AND PROSPECTS FOR AGRICULTURAL INVESTMENT DEVELOPMENT Duzelbaeva G.B., Ospanova G.A.	5
THE MAIN ASPECTS OF THE USE OF INFORMATION MODELING TECHNOLOGIES IN THE IMPLEMENTATION OF AN INVESTMENT AND CONSTRUCTION PROJECT Alpatskaya I.E., Aliev A.M.	14
THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE ECONOMIC JUSTIFICATION OF THE CHOICE OF ORGANIZATIONAL AND TECHNICAL SOLUTIONS IN THE IMPLEMENTATION OF AN INVESTMENT AND CONSTRUCTION PROJECT Kankhva V.S., Gida N.A.	26
METHODOLOGY OF ASSESSMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF CITY-FORMING ENTERPRISES IN SINGLE-INDUSTRY TOWNS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN Tovma N.A., Bianchi I.S.	38
MAIN FEATURES OF EMPLOYMENT OF YOUNG PEOPLE WITH NEET STATUS IN KAZAKHSTAN Mukhanova A.E., Smagulova Zh.B., Madi A.	48

**«Қорқыт Ата атындағы
Қызылорда университетінің
Хабаршысы. Экономика
ғылымдары сериясы»**

**«Вестник Кызылординского
университета имени
Коркыт Ата. Серия
Экономические науки»**

**«Bulletin Korkyt Ata
Kyzylorda University.
Series
Economic Sciences»**

Редакция мекен-жайы:
120014, Қызылорда қаласы,
Әйтеке би көшесі, 29 «А»,
Қорқыт Ата атындағы
Қызылорда университеті
Телефон: (7242) 27-60-27
Факс: 26-27-14
E-mail:
Economy_journal@korkyt.kz

Адрес редакции:
120014, город Кызылорда,
ул. Айтеке би, 29 «А»,
Кызылординский университет
им. Коркыт Ата
Телефон: (7242) 27-60-27
Факс: 26-27-14
E-mail:
Economy_journal@korkyt.kz

Address of edition:
120014, Kyzylorda city,
29 «A» Aiteke bie str.,
Korkyt Ata Kyzylorda
University
Tel: (7242) 27-60-27
Fax: 26-27-14
E-mail:
Economy_journal@korkyt.kz

2023 жылдан бастап шығады
Издается с 2023 года
Published since 2023

Жылына төрт рет шығады
Издается четыре раза в год
Published four times a year

Құрылтайшысы: «Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті» КеАҚ
Учредитель: НАО «Кызылординский университет им. Коркыт Ата»
Founder: «Korkyt Ata Kyzylorda University» NJSC

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитеті
берген KZ54VPY00067248 31-наурыз, 2023 ж
бұқаралық ақпарат құралын есепке алу куәлігі

Свидетельство о регистрации средства массовой информации, выданное
Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан
№ KZ54VPY00067248 31-марта, 2023 г.

Техникалық редакторы: Махашов А.
Компьютерде беттеген: Садуова Р.

Теруге 15.12.2023 ж. жіберілді. Басуға 27.12.2023 ж. қол қойылды.
Форматы 60 × 841/8. Көлемі 3,9 шартты баспа табақ. Индекс 76215.
Таралымы 50 дана. Тапсырыс 0169 Бағасы келісім бойынша.

Сдано в набор 15.12.2023 г. Подписано в печать 27.12.2023 г.
Формат 60 × 841/8. Объем 3,9 усл. печ. л. Индекс 76215.
Тираж 50 экз. Заказ 0169. Цена договорная.

Жарияланған мақала авторларының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді. Мақала мазмұнына автор жауап береді. Қолжазбалар өңделеді және авторға қайтарылмайды. Журналында жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

Опубликованные статьи не отражают точку зрения редакции. Автор несет ответственность за содержание статьи. Рукописи редактируются и авторам не возвращаются. Материалы, опубликованные в журнале, не могут быть воспроизведены без ссылки.

The published articles do not reflect the editorial opinion. The author is responsible for the content of the article. Manuscripts are edited and are not returned to the authors. Materials published in the journal cannot be published without reference.

Университет баспасы, 120014, Қызылорда қаласы, Әйтеке би көшесі, 29А.